

Чарх, аллындагъы къая
жухланы оя, ташланы, юзмез-
ча, ууата келип, Сосурукъну
тобукъларына тийди; Сосу-
рукъну эки тобугъун сындыр-
ды. Чархны тёнгеретгенле
аны алайда кзоюн кетдиле...

«Н а р т л а»

100
26(4/2003)
ТАБАКЪСОЙЛАНЫ
МУХТАР

ЧАРХ ОЮН

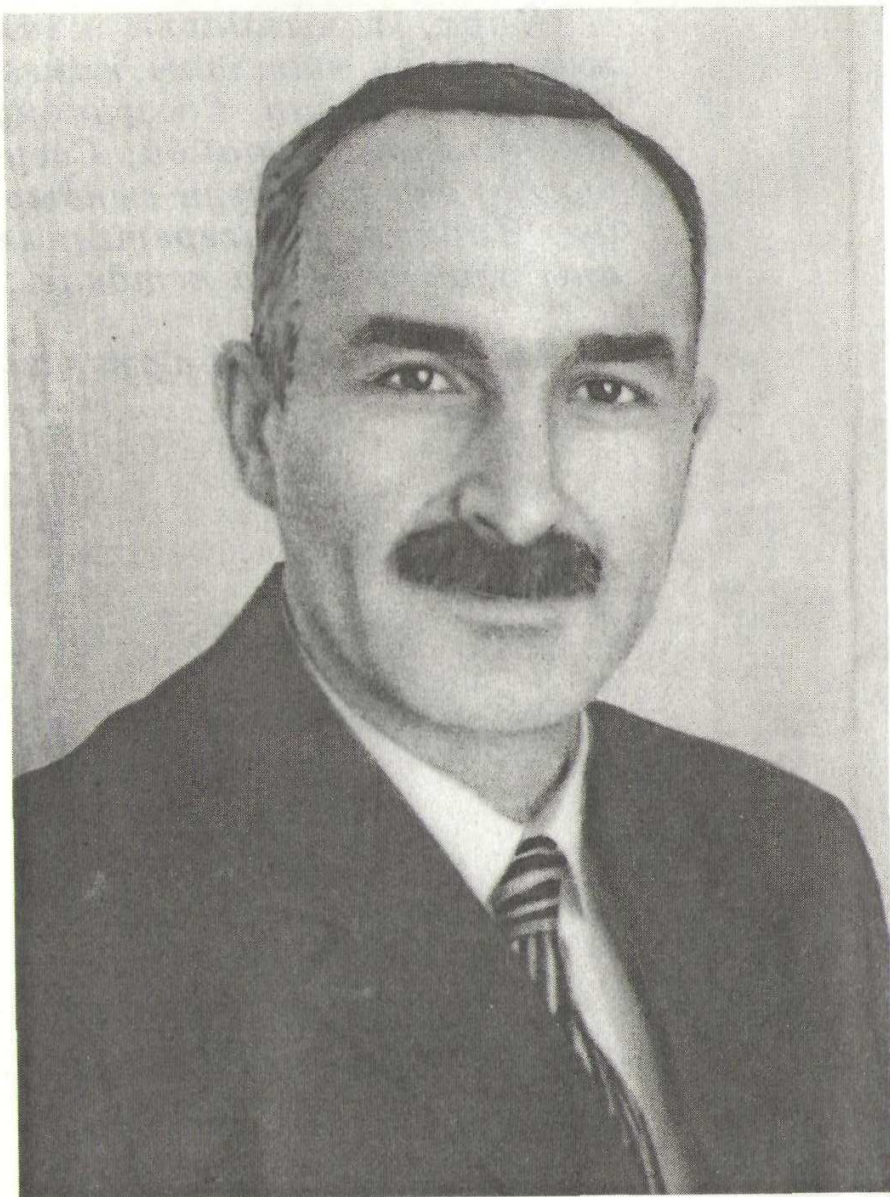
НАЗМУЛА
БЛА
ПОЭМА

Саяиды

Чарх оюн
Назмұла Бла
Поэма
Ташкент
2003

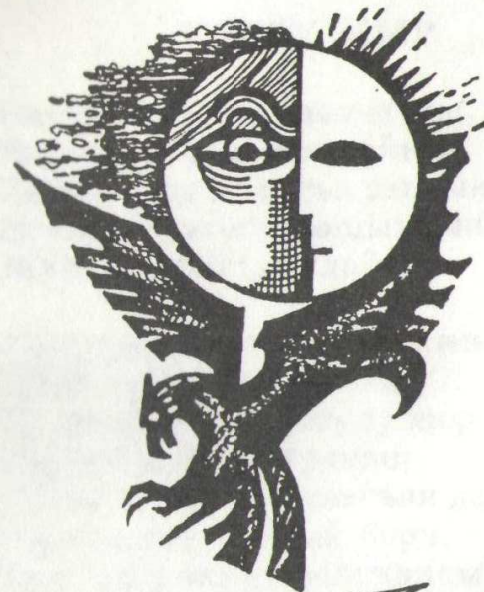
НАЛЬЧИК • «ЭЛЬБРУС» • 2003

ГОСУДАРСТВЕННАЯ
НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА
Кабардино-Балкарской Республики

с(Балк)2
T12

ТАУРУС КЪУШУМ

Энди бир тилри болурча
Къурасун Алах бизни,
Бу жогон чархдан корурча/
Беш да Мау Элизни!

T 4702100200-087 2003
M 125(03)-2003

ISBN 5-7680-1956-1

© Табакъсойланы М., 2003

Ёмюрлюк муратым олду:
Аланла къачындан тол да,
Сен Тейри кылычым бол да,
Малкъардан Къарачайгъа, –
Экисин бирге байла.

Хар жаннга да жан татлыды,
Жыр да – жанчады – татлы,
Жыр ол – нартды, ол – атлыды,
Жыр ол – кыушду, – кыанатлы!

Уч, азат жырым, жетерча –
Жулдузгъа, Кюннге, Айгъа,
Аланла эжиу этерча
Малкъарда, Къарачайда.

Уч, Таурус кыушум, разыма,
Сен да бол манга ыразы:
«Къаркъ» – десенг, этим хазырды,
«Къуркъ» – десенг, кыаным хазыр!

ЧАРХ ОЮН

1

Минг-минг жыл озду, кетди,
Минг тюрлю болду жашау.
Минг затха ажал жетди,
Чарх оюн а – энтта сау.

Хау, кыанлы оюн а – сау,
Ол – отданды, жалындан.
Энтта жокъ анга тохтау,
Башланады жангыдан.

Сагъайып сакълайды халкъ,
Бугъунуп, букъдурулуп.
Алайсыз – туурады, хакъ:
Кеталмазса кыутулуп.

2

Къартла бары да туююл
Бир кибик акъылманла:
«Беш да Тау Элим – ююм!» –
Деп, ёхтем айталгъанла.

Хаух, жалгъан намыс бере,
Ибилис улулары
Ётдюредиле тёрге
Сатхычын таулуланы.

Ёмюрлюк муратым олду:
Аланла къачындан тол да,
Сен Тейри къылычым бол да,
Малкъардан Къарачайгъа, –
Экисин бирге байла.

Хар жаннга да жан татлыды,
Жыр да – жанчады – татлы,
Жыр ол – нартды, ол – атлыды,
Жыр ол – къушду, – къанатлы!

Уч, азат жырым, жетерча –
Жулдузгъа, Кюннге, Айгъа,
Аланла эжиу этерча
Малкъарда, Къарачайда.

Уч, Таурус къушум, разыма,
Сен да бол манга ыразы:
«Къаркъ» – десенг, этим хазырды,
«Къуркъ» – десенг, къаным хазыр!

ЧАРХ ОЮН

1

Минг-минг жыл озду, кетди,
Минг тюрлю болду жашау.
Минг затха ажал жетди,
Чарх оюн а – энтта сау.

Хау, къанлы оюн а – сау,
Ол – отданды, жалындан.
Энтта жокъ анга тохтау,
Башланады жангыдан.

Сагъайып сакълайды халкъ,
Бугъунуп, букъдурулуп.
Алайсыз – туурады, хакъ:
Кеталмазса къутулуп.

2

Къартла бары да туююл
Бир кибик акъылманла:
«Беш да Тау Элим – юйюм!» –
Деп, ёхтем айталгъанла.

Хаух, жалгъан намыс бере,
Ибилис улулары
Ётдюредиле тёрге
Сатхычын таулуланы.

СОРМАГЪЫЗ

Кюнлюм бетге бауурун
Берип тургъан юйюбюз,
Кёк Черекни барыуун
Кёрюп тургъан юйюбюз.

Чорбатында къарылгъач
Уя салгъан юйюбюз,
Хар жангы кюннге къууанч
Жыры болгъан юйюбюз.

От жагъасында аппам
Жомакъ айтхан юйюбюз,
Онюч оу жылны атам
Женгип къайтхан юйюбюз, —

Сени таш-таш этдиле,
Агъач-агъач элтдиле,
Хуналарынгы бузуп,
Оюп-оюп кетдиле...

Тёрт да кюн бирден тийип,
Жарыкъ атхан тангларым,
Нюр жамчыларын кийип,
Жана тургъан тауларым

Бюгюн бир мудахдыла,
Кирип чарсха-туманнга.
Тилейме Аллах бла, —
«Нек?...» — деп, сормагъыз манга.

КЪАР ЖАУАДЫ

...Лишь вихорь черный
на древо смерти набежит.

А. Пушкин

Къызгъан Кюннге буз жалатхан Гюлчю да,
Толгъан Айны къонакъ этген Иричи да
Тау желлеге къанат битдирген жерле,
Сыйлы Аллахха шукур этдирген жерле.

Жокъду мында ётюрюк да, алдау да,
Жокъду мында бегеуюл да, къадау да,
Жокъду мында назмучугъа дау, зиндан,
Жокъду мында тил этерге къызыннган.

Ауазымы къая къызы къатлайды,
Мен азатма мында, эркин атлайма,
Хар ташха да, хар чёпге да къууана,
Черек аузу — мен баш ургъан Чууана!..

Шахарлада-элледе уа кёреме:
Иймансызлыкъ адамлагъа төреди,
Соядыла, кеседиле бир бирин,
Узакъ эте Ибилисни ёмюрюн.

Жыйырманчы ачы ёмюр чыгъады,
Артыкълыкъны уу тереги чагъады,

Адам къаны ичирилип – алмасы,
Кёр азабын сынатдыра – аумасы.

Тамырларын жүреклеге ийгенди,
Къат-къат этип, туюмчекге туюгенди, –
Бир тутулгъан – кеталмайды къутулуп,
Азатлыгъы зая болуп, жутулуп...

Эрттенли уа чыммакъ-акъ къар жауады,
Дунияны жараларын жабады.
Къар жауады, къагъанакъча, бир таза,
Къар жауады, къанатлыча, бир азат...

САТАНАЙ БИЙЧЕ

Тюшюмде-тюнюмде да санга бёлюнюпдю эсим,
Бир къужур сагъышла башымы басып, жокъ
тынчлыгъым.
Жаралы жаныма жангызлыкъ танытханды
кесин:
Сюймеклик орайдам, борандача, къалды
тунчугъуп.

Динсизле уясы – бу уллу сахар хаман да кеф,
Гыржындан эсирип, тойгъанын кётюралмай,
къуса,
Орамдан-орамгъа тартылгъанды гюнях ызы
шерф,
Ёлгенинг элгенир, бу шашхын сахар бир
къутурса.

Мен туююлме сюдю, төречи да туююлме, угъай,
(Къыямат кюн Кеси хар кимни да берир
жазасын),
Дауачыма терсге, жалынса, жаныса да – алай,
Мен жакъчыма тюзге, – тюзлюгюча, ариу
жашасын!..

Кел, чирик байны кёр: алтындан ишленип –
къаласы
(Ол жарлы деп билмез, хатерли, сууаплы да
болмаз),

Къатында уа факъыра, – бу чюйре жашауну
баласы,
Артмагъы да – тюпсюз! – ол, кёкден
жаудурсанг да, – толмаз.

Налатны да таны, – малкёзлюк шашдыргъан
телини:
От сатады ол ит, жаш-къушла уа – алып,
татханла.
Да, къурармы Аллах бу къаны ууланган
тёлюню?! –
Ибилис – бийлери, бары бир – татханла,
сатханла.

Кесинге да къара: жукъ келемиди, айт,
къолунгдан?
Амалсызса да сен – «чыдамлы», «тёзюмлю» да
болдунг!
Сакъланырмы жанынг кюйсюзле
зорундан-хорундан? –
Бир къарачы: жолунг сатхычдан, антсыздан да
толу.

Сояла эсенг – сой, кесала эсенг – кес бирлени,
Алайсыз – жоярла, алайсыз – соярла кесинги.
Халкъ чыкыгъанды абрек, думада къамасы –
биленип,
Къарыусуз эсенг – ёл! – сормазла
тюзюнгю-терсинги...

Аллах, кеч къулунгу! – жангыла да болурма, баям,
Бу къара бояуну оздура да болурма, алай,
Умутум саулукъда – къарангыды, демезме,
дуниям,
Ийнанама: къайтыр, сау этер жарамы Сатанай.

Ол мында болгъанда, ийнана эдим мен
жомакъгъа:
Жаханым да – жаннет, суйгенинг бла бирге
жашасанг,
Гюняхлы да – мёлек, бар къайгъынг да – кенгде,
узакъда,
Танышынг а – къардаш, жолунга чыгъарыр,
ажашсанг.

Табийгъат эгечимди, – манга жюреги сууумаз,
Болгъанын къызгъанмаз, келтирир да, тегер
аллыма.
Насыплыма, Тейри, ёнгелемей келе эсе жаз! –
Алышмазма аны бир чёбюн да дуния малына.

Жюзмиллет къыралны къыйынлы халкъы –
кёп эзилдик,
Ийманлы болалсакъ – ишибиз онгуна бурулур.
Бу жангы ёмюрню киндиги Россейде кесилди,
Соруучу сюелсе да, – бизден къатыракъ сорулур.

Элиялайды кече. Шахарны сопакълайды жауун.
Жер айлыды, жашнар, бу земзем суудан бир
тогъуса!
Аллахны нюрюне талпынады, тартады жаным,
Эс табама, къоншум – ол хажиди! – Къуран
окъуса!

АЗАТ ЖЕЛЛЕНИ ЖЕСИРИ

Ачы дуняа тенгизинде барабыз,
Кемебиз къачан батарын билмей.

Кязим

Эшит бизни, бизни, биз жутулуп,
Тенгиз тюбюне батхынчы,
Ариу тилибиз тутулуп,
Тылпыуу тыйылып къалгъынчы.

.....
Аллахны кёп болур иши –
Тилеклеге эс бурмады.

Танзиля

Мен энтта кёрдюм тенгизни, –
Теренди, – алгъынчады, – кенг.
Къайдады, къайдады кемем? –
Эсленмейди, жокъду ызы.

Къаран къалгъан шау сабаннга,
Къара тенгизгеми кирдим?
Таудан саркъгъан кёк шауданны
Кёрюн-къабырынмы кёрдюм?..

Жырсыз жанымы жарасы,
Жанып, жангыдан ашланды.
Къайнап, къайырып жалкъасын,
Тенгиз чайкъалып башлады.

Бу боз толкъунла тюбюнден,
Андан, ол тюпсюз теренден,
Эшитдим ёксюзле ауазын:
«Къычыр, хахайла, аяздыр! –

Азат жашауну жесири –
Кавказ, жукъудан эсирип,
Тарых жолундан да тайып,
Къалгъанды уюп, тынчайып...»

Азат жашауну жесири...
Минги тау тюшдю эсеме!
Минги тауум! – Акъ желпегим, –
Бой салмай къара желлеге,
Жырады жазыу тенгизин.
Къаны кызартады ызын...

1995

КЪАРА ТЕНГИЗ

Къара тенгиз – жара тенгиз,
Чайкълал, чайпал, къутур.
Къара тенгиз – харам тенгиз,
Жауун суулай жутул.

Кюнсюзлени къапхан тенгиз,
Къалай айтмайым дау? –
Мухажирле батхан тенгиз,
Сен – шауса, шауса, шау.

Къара тенгиз – къара тенгиз,
Мукъур къайнап сыртынг,
Сен – баш къусхан къабыр тенгиз,
Тоймаз эсенг – жыртыл.

Къара тенгиз... – Къадар тенгиз,
Къутур, чайпал, чайкълал.
Тоба дейим, Къара тенгиз,
Гуппур тенгиз, сау къал!..

Сууукъду бюгече желге да.
Ол,
къууулуп,
юйден юйге жетеди,
Эшиклени къагъады,
къадалып,
Солуу алып,
къулакъ салып,
сакълайды,
Сытылады,
бууулады
алайда, –
Бир шыкъырт да,
бир таууш да
жокъ...
Жангыдан,
къайтып-къайтып,
къарайды,
Къысылып
сокъур
терезелеге.
Бир тепген да жокъду...
Сызылып,
Ожакълагъа
сууурулуп кёреди, –
Жокъ жылыу
сууугъан ожакълада...

Жокъ ышыкъ,
Ол, тынчлыкъ да жокъ желге.
бурулуп,
Таштохтамаз жилай-улуй кетеди
ахырзаман
Ёмюрледен ёрледе
сюелген
Эшик-терезесиз къалалагъа –
Оюла-кете къалгъанлагъа,
Къарыуун, тургъанлагъа...
кючюн да
Тохтайды. тауусуп,
Жел – кетгенлени жанлары.

ГАБУ БАСХАН ДУНИЯ

1

Кюнлюм элни хуна ташларын,
Габу басхан къына ташларын,
Къар жауду да, – чыммакъ-акъ этди,
Жомакъдача, бир омакъ этди...

2

Ах, жомакъ, жарты къалгъан жомакъ,
Аппамы темир юзген чагъы,
Терекле да чыммакъ-акъ – чагъып, –
Дюн-дуния – ана сютюча, акъ.

(Жомагъым... жарты къалгъан жомакъ...)

3

Кюнлюм элни хуна ташлары,
Габу басхан къына ташлары, –
Къар эрип, – бирден ачылдыла,
Тёп-төгерекеге чачылдыла.

(Желмаууз айны жутхан чакъда
Жер жюзюн габу басып чыкъды...)

* * *

1942 жылны ноябрь айында Къызыл аскерчиле бла НКВД-чы жалдатла Малкъар тарыны, бир талай элин кзырып, кюйдюрюп чыкыгъан эдиле.

Биз таулу элле эдик,
Биз толу элле эдик,
Кимге не этген эдик?
Кюл этдиле бизни,
Тюп этдиле бизни.

Кязим хажы билген эди:
Къыяма келген эди,
Сау дуния ёлген эди,
Кюнден толу дуния,
Гюлден толу дуния.

«Атлагъа иер салып,
Къоллагъа кылыч алып»,
Жоймай бет, артха къалып,
Малкъарлы жашла
Жау бла сермешгенде, -

Таулагъа уа: «Тамбла
Келмесин!» – деп, танг бла,
Хар атламы къан бола,
Кирген эди аскер.

Аллах, сен да бар эдинг,
Терс болсакъ – къаргъар эдинг,
Жукълапмы къалгъан эдинг,
Ол кюннге къарап?
Оу кюннге къарап...

МУХАЖИРЛЕ ОРАМЫ

Аллахына къурман эди,
Окъугъаны Къуран эди,
Кавказ деген азат сёзюн
Къатлап-къатлап тургъан эди, —

Къыйыр орам, такъыр орам,
Адамлары факъыр орам,
Журтсузлукъну тюпсюз кёлю,
Кюнюн жутхан сокъур орам.

Аш-суу къытлыкъ къысхан эди,
Къан хырттыкла къусхан эди,
Киши жерге кёмюп, къартын-
Къуртун да тауусхан эди, —

Азап чеге тынган орам,
Дуниясы зиндан орам,
Ингир сайын юйлерине
Мудах кюйле къонган орам.

Къабыр орун болгъан эди
Къыйыр орам, — толгъан эди...
Боран эди — Къара боран,
Къорамагъан... къорамагъан...

Не сууукъла сындыла?!
Не жырла айтылмай турдула?!
Боранда тунчукъмай,
пулгура,

Таудан
таугъа
ёте,
ёшюн
ура,

Кёл этдире,
Уллу, гитче да, бирча къаланып,
(Ёлгенлеге уа азмы таралдыкъ?!)
Чыкъдыкъ жазгъа,
тюп болмай къалалдыкъ.

Не сууукъла сындыла?!
Сырбытха — жанкъозла басындыла.
Анда-мында
къара къарны
къалгъан-къулгъанлары.

...Бираздан а эшитилрле тырманлары
Артха къайтып келген
къоркъакъ турналаны.

Не сууукъла сындыла...

ЭЛЛИ КЕРЕ

(Сюргюнню 50 жыллыгына)

Аллай бийле керек бизге...

Кязим

I

Энтта бир сыйлы кьартыбыз ауушду.
Энди анга чыгыш жокъ, ныгыш да – жокъ.
Халал жаны – жаннет чыпчыгы, – учду,
Энди анга алгыш жокъ, кьаргыш да –
жокъ...

II

Ичип, ауа-сауа баргъан эллим,
Сен да жокъса: жокъ кючюнг, кюнюнг да.
Элли жылгъа элли кере ёлдюнг,
Ажал жалданындан толду юйюнг да.

III

Жер да, кёк да жокъ бизге, черек да – жокъ, –
Сатхыч кьауум кьымдыртханды таулану.
«Аллай бийле...» – бий да – жокъ, жүрек да –
жокъ, –
Саутуларын сакълар кибик саулану.

АТА ЖУРТХА КЪАЙТЫУ

Къадыр Мырзалиевдан

Алтын жаууп турса да арбазынга,
Киши жери болмаз санга базама:
Тансыкълыгы сынмаз кьанат битдирип,
Къайтып кетди Къарачай – Кавказына!

Булутлагъа азат желле бурайым,
Къыр тюлкюсюн беркьут болуп бууайым.
Малкъар кетди, зикир этип, къайтара:
«Кавказыма кьор-садагъа болайым!»

Жанынг тёзер – къабынсыз кьалгъанынга.
Журтсуз кимсе? Бир къара кьалпагъынга!
Жол кёл алды Къырымына татарлы,
Аллахына шукур эте, табына!

Балта урма гюл этген терегинге, –
Ол чагъады, жаны битип жерине.
Чечен-ингуш къайтып кетди ызына,
Азат жыры сыйынмай жүрегине!

Онглу халкъла, кьалмады сургенигиз,
Онгусланы кьыйыргъа тюртгенигиз:
Аллах барда, тюзлюк деген жокъмуду, –
Не болсунла месхетли тюрклерибиз?

Хаух дуняны какъ жыры – оу-шаумуду?
Киши жерде туз-дамынг – ашаумуду?
Ата журтдан татлы зат жокъ адамгъа, –
Мухажирле жашауу – жашаумуду?

КЕЧЕ

Ол жулдуз, учуп барып, бек
узакъда, эки уллу тауну арасында,
тауланы зангырдатып, тюшдю.

Дебет, кече болгъанына да къа-
рамай, ары атланды...

*Нарт Ёрюзмекни туугъаны.
Къарачай-малкъар нарт эпос*

Танг атаргъа алыкъа эрттеди, –
Алай аны ашыкъдыргъан да жокъду.
Акъ – къарады,
ётюрюк – кертиди, –
Жукълагъаннга керекмейди бир жукъ да.

Кече сайын кёкден жулдуз энеди, –
Алай аны эслемейди киши да:
Ким – Ай,
ким – Кюн.

Жулдуз...

Жулдуз – ол неди?!
Ол бош затчыкъды, бош –
кеси, иши да.

Шайтан жыйыны хархды,
той этеди...

Жангыз Татай¹,
кече узуну, талмай,

¹ *Татай* – от атасы.

Юйден юйге,
элден элге
ётеди,
Ёлген отну жилтинлерин жыялмай.

Танг атаргъа алыкъа эрттеди.
Таулагъа кёкден жулдуз энеди.
Эр жукълайды, —
хаух жюгюн элтеди.
Эл жукълайды...
такъыйкъа ётеди...
Къара кече жулдуз къанын эмеди.

* * *

— Кюн!
Мен жаланда санга ийнанама, —
Тилейме,
бир айт манга:
Къайдан чыгъадыла бу жулдузла,
Жыйын алдагъан жулдузла?

— Билмейме, —
мен жарытхан кезиуде
Чыкъмайдыла ала...

— Кюн!
Сен билликсе аны!
Сен билликсе!

Тилейме,
айт манга:
Къайда къонарыкъдыла бу зурнукла, —
Тизилип баргъан зурнукла?

— Сен да ол жыйындаса,
билirse —

Юзюлмей къалсанг
Кесинг...

* * *

Аланла кыралы,
Уой, Аланла кыралы,
Не кьалды бюгюн сенден?
Не кьалды бюгюн
сени
жерингден
халкынгга?
Не кьалды бюгюн
сени
жерингде
халкынгдан?
Аланла кыралы,
Уой, Аланла кыралы...
Жеринги
жеркесле
кесдиле,
Кесдиле,
кесдиле,
Халкынггы
монголла,
темирле,
Патчахла
эздиле...
Тарыхынг окъуна
урланды –
Къымдыла
гудула,

Уой, не кеп болдула
жолунгда

Бу малкёз улула...
Аланла кыралы,
Уой, Аланла кыралы,
Тюшюмдеми кёрдюм,
Тюнюмдеми, –
сени кыуралып:
Къарачай да, Малкъар да,
Уллу Тёреге жыйылып,
Аланлабыз! – деп,
Бары да бир оноугъа сыйынып.
Аланла кыралы,
Уой, Аланла кыралы!..

Къайдан келип, къалай сингди
Къаныбызгъа бу зат? –
Баргъаныбыз – эниш сюрен,
Азатлыкъдан узакъ.

Ары къарап, бери къарап,
Акъыл этип, ойлап.
Халкъла бары ёрге бара,
Тюзден тауну сайлап.

Жаланда биз – эниш сюрен,
Таубуздан тайып.
Унутулуп ачы сюрюн,
Къалдыкъмы тынчайып.

Жигит турса – унайбызмы,
– Таугъа, – десе, – ёрге?!
Ырхы болуп, талайбызмы,
Кёмебизми кёрге?

Чууакъмыды, мутхузмуду? –
Кёгюбюзге къара...
– Учуп баргъан – жулдузмуду?..
– Жана тургъан жарам...

1994

АДМИЧАР *** АДУМБАН

Малкъарны къары – къара:
Къаргъала къонупдула.
Жулдузларына къара –
Ала да онгупдула.

НАЗМУЛА МАЛКЪАРЫМДА

От тебеди мыйымда,
Башымда къазан къайнайды.
Къарт да, жаш да кыйынлы,
Жамауат азап чайнайды.

Ибилисди бюгюн баш,
Биз а, кълмай, кълларыбыз:
Кюн сайын уруш, талаш,
Кълан тегебиз, – къланлылабыз.

Кължаулыкъл улу Жаулыкъл,
Кълзауат улу Душман да
Той этедиле, зауукъл!...
Жюрегим бушуу-бушманды.

Жукъл да келмей кълумдан,
Агуман болуп, акълмакълча,
Ыйлыкълсам да халымдан,
Тынгылайма мен да, халкълча.

Башымы алып, бирде
Таулагъл кетип кълсам а,
От кълатында, ингирде,
Эс таып, солуу алсам а:

«Нартланы – аланланы
Жаратхан Аллах сюер, – деп, –
Оюлгълан кълалаланы
Тъллюбюз кълалар, сюер», – деп,

Умутчу болуп, алгъл,
Ышанып, алай къларайма.
Назмула Малкъларымда
Мен жаннет жашау кълурайма...

...Бур, Заман Чархы, бурул,
Дунияда тюзлюк чагъларча,
Жарыкълкъл чыпчыкъл булбул
Ёлюмсюз жырын тагъларча!..

Тансыгъл тутхан Кюнню
Жюгенин – барсын! – бошлайма,
Нюр жанады Кюнлюмом, –
Ол жангы кюнюн башлайды:

– Ас-салам! – дей бир бирге,
– Ас-салам! – дей таулагъл да,
– Ас-салам! – дей ёмюрге,
Ташлагъл да, суулагъл да.

– Ас-салам! – дей тийреге,
– Ас-салам! – дей дуниагъл да,
– Ас-салам! – дей Тейриге,
Къларт да, жаш да уянады.

Къларт да, жаш да – ийманлы!..
Ибилисми?! – Кълыл чайнайды:
Энди олду кыйынлы,
Башында кълазан кълайнайды.

Аллахха болсанг жууукъл,
Ибилис дегенинг бошду.
Кълзауат, уруш да жокъл!
Дюн-дуния сабырды, хошду.

Кюн, ашыкъмай батаргъа,
Ышара, жерге къарайды,
Бийикден тегюп таргъа,
Ол алтын чачын тарайды...

Назмула Малкъарымда
Тюшюмдеча, не да тапды,
Ёмюрлюк къарларында
Тейриле нюрю тохтапды!

Бур, Заман Чархы, бурул,
Жомагъым керти болурча,
Жарыкъкёл чыпчыкъ булбул
Ёпкеси толу солурча.

Этчи аллай бир саугъа:
Халкълагъа тынчлыкъ келирча,
Зорлукъну аты ёлурча, –
Бошалып къайгъы, къаугъа!..

Эх, Заман Чархы, баям,
Тилегим санга ауурду...
Кел, алай эсе, – таян
Жырчынга, бир кёр, буюр да:

Чарх оюн къурарма мен,
Ибилис Кёкде бугъарча,
Фук, къачып Ёрюзмекден,
Ажалын сакълап тургъанча,

Ол турур анда. Улур! –
Тар болур анга бу Кёк да,
Бур, Заман Чархы, буюр, –
Назмучунг да Ёрюзмекди! –

Дей... алдайма кесими,
Къолумдан башха зат келмей.
Эсгереме Кязимни, –
Ол жаза эди, тюнгулмей.

Нартладан эди Кязим,
Сохтасы – Къули Къайсын да,
Зорлукъда, – бюгулмей, сынмай! –
Айтдыла халкъгъа тюзюн.

Кюч береди ол манга,
Кёлсюзлюк этмезме аз да,
Халкъыбыз сауда, мен – базма,
Ажашмазма туманда!..

Ибилис – малгъунланы
Жюреклерине киргенди,
Мен ма бюгюн да кёргенме,
Таныгъанма аланы:

Кимини – желкесинде,
Инбашында, башында да,
Кимини да кезюнде,
Кирпигинде, къашында да

Къыздыра эдиле той
Шайтанла, шайтанчыкъла да,
Къарс къагъып, чартлап чыгъа да,
Юсгюре эдиле: «Жой!

Ур аны, муну уа сой, – деп, –
Арсарлы болгъанны къой, – деп, –
Тунчугъуп къалады той!» – деп,
Салдыра эдиле бой...

Бу назмум ибилисни
Кесалмаз жолун, болса да,
Беш да Тау Элибизни
Бир чёбю болуп кьалса да,

Малгъунну кьоймаз, излер,
Кёзюне тюшер, – кёрмезча,
Ёмюрде тынчлыкъ бермезча,
Ол – шинжи болуп ёсер!..

Назмула Малкъарымы
Кёгюнде Мёлек учады, –
Журтуму кьадаарыны
Насыплы бетин ачады.

Тансыгъы тутхан Кюнню
Жюгенин – барсын! – бошлайма.
Нюр жанады Кюнлююм, –
Ол жангы кюнюн башлайды:

– Ас-салам! – дей тийреге,
– Ас-салам! – дей дуниягъа да,
– Ас-салам! – дей Тейриге,
Къарт да, жаш да уянады!

АКЪ ЖЫЛЛА

Бегийланы Абдуллахха

Заманланы бир заманында «Акъ
жылла» деп юч жыл болгъанды.
...Жауун жаумай, кюн кьысып...
Ачлыкъ жетген эмегенле, нарт
эллерине чабыууллукъ эте, кёп
кьыйынлыкъла жетдире
тургъандыла.

Къарачай-малкъар нарт эпос

1

Кюрек бийче * ...Тилек бийче... Тиледик, –
Къызгъан кёкден бир тамчы да таммады,
Жер жюзюню тым татыуу кьалмады:
Гюняхлыбыз, – жай узуну тёледик.

Хуерилип, кюе тургъан сабанла
Чакъгъычсыз да дуу алыргъа хап-хазыр...
Жетдилеми жекле суйген заманла, –
Къаршчы болуп сюелирге ким базар?!

* Ата-бабаларыбыз мажюсю заманлада, жауун жаумай; кюн кьысса, кюрек бийче ишлеп, анга жауун тилеп болгъандыла.

Орта дуня * – азатлыкъны дунясы,
Орта дуня – эркинликни уясы,
Кече-кюн да уруш этип, – къазауат,
Сени бизге харраладан тазалап,
Нарт батырла: «Жашагъыз!» – деп, кетдиле,
Тюп дунягъа, Баш дунягъа ётдюле.

Сокъуржюрек, уллу кёллю адамла
Сакъ болмадыкъ кесибизге, аламгъа:
Ибилисни хыйласына тутулдукъ,
Ийманыбыз чарс ауунда жутулду.

Къыш чилледе къуу сакълагъан нартланы,
Жай чилледе суу сакълагъан нартланы,
Таурухладан таныйма да, жокълайма:
Артха къайтып келмезлеми?! Сакълайма...

Къара жерге бауурланып, солумай,
Къулакъ салдым: кёз ачдырмай, сууумай,
Жер къарнында уруш оту кызады,
Жек жыйыны кеси кесин бузады:

* Нарт таурухлада Аламны юч да дунядан къуралгъаны айтылады. Орта дуняны (Жер юсюн) харраладан (душманладан) азатлагъандан сора, нартланы атлылары – Баш дунягъа (Кёкге), жаяулары – Тюп дунягъа (Жер къарнына) кёчгендиле. Ала анда бюгюн-бюгече да душманлары бла уруш этип турадыла. Нарт улусу болуп, Орта дуняда къалгъан – Къарашауайды. Ол кеси да ёлмегенди, сауду; Гемуда деген желкъанат аты да биргесине, – Минги тауну этеклеринде жашайды. Ол халкъыбыз болсун! (авт.)

Нарт батырла, жер къарнына киргенле,
Жер къарнында Жер Тейрисин кёргенле,
Жер къан этип атадыла жеклени...
Къан къазауат тепдиреди жерлени,
Тепдиреди бийиктёппе тауланы:
Нарт батырла тапхандыла жауланы!..

Нарт аскери жек жыйынын кырады, –
Жер къарнында бийлик уруш барады!..

Ниетлери чыкъдан таза нартланы,
Къуш – ол неди?! – Желден азат нартланы,
Жети кёкге къарайма да, излейме, –
Жекле бла уруш эте, эслейме:

Дебет – кёкде, онтогъуз уланы да...
Ёрюзмегим – ёзден эди! – аны да
Кёк Анасы улан этип алгъанды,
Жел эмчегин аны аузуна салгъанды...

Тёбе санлы, арслан кёллю Ёрюзбек!
Ары уруп, бери сермеп, бекден-бек
Кюрешеди, – аскери да, кеси да...
Тюшюп келип, болушайым десе да,
Гъарш теренин ачы таууш жарады:
Бийик кёкде бийлик уруш барады!..

Орта дуня – орталыкъда оноусуз...
Фук жыйыны къаныбыздан тоймайды,
Эс табаргъа тынч жашаргъа къоймайды,
Бир кюнюн да оздурмайды тонаусуз...

Къарашауай Минги тауда сау эсе,
Тюзлюк ючюн бек эсе, къадау эсе,
Нек чыкъмайды тау халкъына, баш болуп,
Нек тиймейди харралагъа, таш болуп?!

Сорууума жууап излей айландым,
Шайтаннга да, обургъа да байландым...
Къарашауай жүрекледен болгъанын
Унутханбыз, – ангыладым, ойладым...

6

Тюп дунияда – жер къарнында – къазауат...
Баш дунияда – гъарш теренинде – уруш...
Орта дуния – бизге жетгени – буруш, –
Жюрегингде Къарашауайны уят! –

Тюзлюгюбюз жарытсын да, нюр болуп, –
Акъ жылладан къутулайыкъ, бир болуп!..

7

Хуерилип, кюедиле сабанла...
Жетгендиле жекле суйген заманла...

Кюрек бийче... Жюрек бийче... Тилейбиз...
Къызгъанч кекден бир тамчы да таммайды.
Харралагъа ачы жасакъ төлейбиз:
Желбыдырны залимлиги къанмайды...

ЖАНГЫДАН ЖАРАТЫЛЫУ

Хауа айланмайды. Иссиди.
Къоргъазиннге тюшгенди кюн.
Кекде Уллу Тейри кеси да
Солуяла болмаз эркин.

Таууш да жокъ. Тепген да жокъду.
Дуния къымсыз болгъанды, – шум.
Ахырзаман деген жууукъду,
Жерге уа келмейди къуугъун.

Къаргъап кетгенчады Къызыл Фук,
Жукълап къалгъанча Ёрюзмек:
Отла жауадыла. Къызыуду,
Жанады жер. Кюеди кек.

«Бу жаханым отун ёчюр, – деп,
Биреу тилейди Тейриден, –
Уясына, артха кечюр! – деп, –
Гюняхымы билдим... Кечир! – деп, –
Уой, терс болдум, – деп, – телиден!»

«Тейри келю – тенгиз», – кечеди.
Къоргъазинден чыгъады кюн.
Жашау – суудан жерге кечеди, –
Дуниялагъа киреди тин.

Таракъ-таракъ алып жаннган от –
Таракъ-таракъ таула болду...
Алай чыкъды бизге жашар онг, –
Нартдан туугъан – таулу болду!

ТАУЛУ УСТАЛА

*Бачиланы Хамзат бла
Мокъзаланы Владимирге*

Наблюдать умирање ремёсел –
Всё равно что себя хоронить.

Арс. Тарковский

Уой, таулу устала, уой, алтын кьоллу кьан
устала,
Сиз – ташха-агъачха, темирге да жан
салгъанла,
Кимигиз – урушда, кимигиз – Кавказдан
кьысталып,
Бир ташсыз-агъачсыз, – бир кьуру жерде жан
алгъанла.

Уой, таулу устала, Дебетден бери чынг устала,
Сиз чынтты да хунер, сиз – керти да фахму
жайдыгъыз...
Малкьаргъа малкёзле чапдыла: чачдыла,
буздула,
Ачылгъан артларын жапдыла – кьыйынсыз,
кьайгъысыз.

Кёрмючле кьурдула, кьарадым да – кьалдым
сейирге:
«Бу – миллет хазнабызды бизни!» – деп,
таулу кьамагъа,

Чёмючге, кюбеге, бешикге,
къазаннга, кюбюрге...
Шо бир чыкъмай кьалды былада
уялгъан, кьамагъан.

Уой, шукур Аллахха! Малкьарда
ёлюмсюздю хунер, –
Дебетни халкьына жангыдан туудула устала,
Бу сыйлы таулары инсаны – биягъыча, чемер:
– Иш кьолай болсун! – деп,
нартлагъача, беребиз салам!

Уой, таулу устала, таныулуду да
кьол ызыгъыз,
Тасыбыз – табылыр, кьуралырбыз,
барырбыз алгъа,
Усталыкь, хунерлик, чемерлик
таныгъан халкьыбыз
Хорлатмаз зорлукъгъа, бой салмаз
ёлюмге, ажалгъа!

БЕШ КЪАРЫНДАШ

Беш къалада беш къарындаш,
Бешиси да бир тилли.
Беш къалада беш къарындаш,
Бешиси да бир тинли.

Алан элим, Аланиям, –
Нарт халкъына төр болгъан,
Шуёхуна – жарыкъ дуния,
Душманына кёр болгъан.

Урламадынг, тырнамадынг,
Харам байлыкъ жыймадынг,
Жалгъан айып жырламадынг,
Намысынгы жоймадынг.

Къыйын кюнде алынмадынг,
«Уой, не этейим?» – демединг,
Залимлеге жалынмадынг,
Жакъчыла излемединг.

Хатасызны ачитмадынг,
Басынчакълап озмадынг,
Къарыусузну апчитмадынг,
Адетинги бузмадынг.

Монголлары, темирлени,
Сынадынг – эзилмединг,
Къалабалыкъ ёмюрледе
Тамырынг юзюлмеди.

Алан элим, Аланиям –
Шам халкъына төр болгъан,
Къонагъына – жылы уя,
Душманына кёр болгъан...

Къача-кёче келген эди
Ызынакъайтмаз къонакъ,
Сыйларынгы билген эди
Сауболдепайтмаз къонакъ.

Жойкъуллана, кёзбау эте,
Кирди да – къыстамадынг,
«Аны-муну», – дей, дау эте
Башлады, – къызгъанмадынг.

Төгерегин талай эди, –
Тёздюнг, хыны этмединг.
Арт акъылы алай эди:
Келген – артха кетмеди.

Ёз жеринге, тюз жеринге
Къондурдунг – чек салмадынг,
Уой, дагъыда тюз жерингде –
«Терс» болурдан къалмадынг.

Халкъынгы да, атынгы да
Аманлады, – талмады.
Хакъынгы да, нартынгы да
Тоноулады, – къанмады.

Минг сюерге – бир сюерим, –
Алан элим, бек эдинг.
Минг сейирге – бир сейирим, –
Сенде сатхыч кёп эди.

Бир сатылгъан – минг сатылыр, –
Юйренгенин къоймайды.
Бир сытылгъан – минг сытылыр, –
Кёз жашындан тоймайды.

Тёзmez жерде тёзюп тургъан –
Тёш-уча да кёрмейди.
Юзmez жерде юзюп тургъан –
Бир юзгенин бермейди.

«Сабыр тюбю – сары алтын», –
Аякъ тюп туююл эсенг.
«Сабыр тюбю – сары алтын», –
Азатлыкъ юйюнг эсе!

Кюрешмегиз! Ийнанмайма! –
Тамблабыз шауду деп.
Мен айтама: «Аланиям
Ёлмегенди! Сауду!» – деп.

Азат элим, Аланиям,
Миллетинге төр болгъун!
Шуёхунга – жарыкъ дуния,
Душманынга – кёр болгъун!

Беш къалада – беш къарындаш,
Бирикселе – таудула.
Беш къалада – беш къарындаш,
Аллах айтса, – саудула!

АЗАТЛЫКЪ

Кетдинг... Къайтырыкъса, билеме, –
Нюрюнг жайылыр таулагъа!
Жаланда: «Терк къайт! – деп тилейме, –
Терк жет, – деп, – бери, саулагъа!»

Сенсиз – жашауун тауусханды
Аппам, – атамы атасы,
Киши жеринде ауушханды
Аппам, – анамы атасы.

Сенсиз къарыуу къуругъанды
Сюргюн сындыргъан төлюню,
Къара жел кюлюн сууургъанды
Сенсиз къалгъан тау эллени.

Сенсиз – санлары къыйылыпды
Мени къыйынлы төлюмю,
Сенсиз – солууу тыйыллыкъды
Ёсюп келген жаш төлюню.

Алтын да керекмейди, мюлк да:
Сен – бек багъалы затыбыз.
Аллах бла тилейме, тюнгюлтме, –
Бирге айтылсын атыбыз!

* * *

Джуртубайланы Махтиге

Бирин кьоюп, бирин айтсакъ да, Махти,
Халкъыбызгъа борчлуду тѣлюбюз.
Арабызда уа кѣпдю телибиз, –
Бырнак этсек, кесибизге гюняхды.

«Керекмейдиле жер да, жыр да, журт да», –
Деген таулуланы кѣреме мен,
«Назмуларынг керекмейдиле, жырт да,
Кюйдюр!» – дегенлени кѣреме мен.

«Бизни жашатханла да – уой, аланла!» –
Деген «кишилени» кѣреме мен.
«Халкъгъа ушатханла да – ма аланла!» –
Деген «жигитлени» кѣреме мен.

Къоркъакъ болуп къалай жашайыкъ, Махти,
Къалай жашайыкъ, айтчы, жалынып?..
«Азатбыз!» – дейбиз, – ётюрюкдю, хаухду,
Жангылып айтабыз, жангылып!..

Бу къар да, тенгим, бир терен жаугъанды,
Ауушланы жапханды, жокъду жол,
Юсюбюзге уллу къырал аугъанды,
Болушлукъдан эртте жуугъанбыз къол...

Сенича жашлары болгъан халкъ, Махти,
Телилери болсада, – апчымаз.
Мадар этсек – къадар этер Аллах да,
Жукъусурап турсагъ' а – кюн чыкъмаз!

ЖЫРЧЫГЪА

Сёзге ийнанма – кёзге ийнан.

Халкъ

Сездирген да сёздю,
сюздюрген да.
Эздирген да сёздю,
юздюрген да.
Бездирген да сёздю,
тёздюрген да.
Саз этген да сёздю,
баз этген да.
Бичакъ болуп кесген да сёздю,
биз болуп кирген да.
Жаз болуп келген да сёздю,
кюз болуп келген да.
Кёз жаш болуп
кёз гинжинге ау тартхан да сёздю.
Кюзгю болуп
ниетинги танытхан да сёздю...

Айт жырынгы,
керти болсун
хар сёзю да,
айтханынгы
кёрген кибик
халкъ кёзю бла;
жырчысына
ийнанырча –

кесинеча,
терсинг-тюзюнг
кёрюнюрча –
кюзгюдеча.
Сюймей сюер
хакъ сёзюнгю
кёзбаучу да,
хыйлачы да,
фитначы да,
алдаучу да;
ётюрюкге – тюкюрюк! –
ётюрюкчю да,
айрылыкъны
байрагъын
кётюрюучю да.
Айт кертини,
кёлленирча
къарт да, жаш да,
шагъат болуп
сюелирча
тау да, таш да!
Керти сёзюнг
кери этер
палахны да...
Айт кертини,
керти сёзюнг –
Аллахныды!

* * *

Уллу кёллю таулула
Жашайбыз, ёлмей-къалмай,
Кеси аякъ тюбюбюзден
Кесибизни алалмай.

КЕСИНГ КЁРЕСЕ

Минги тауну тѣппесинде – сыйынг,
Чирик кёлню теренинде – тасханг.
Баям, санга этгендиле хыйны, –
Эй, шах Малкъар, чыгъалмайса чарсдан.

Жюрегиме сыйынмагъан къайгъым,
Назму болуп, сени да толтурсун.
Эй, шах Малкъар, бѣрю тонунг къайда? –
Тауларынгда азат аяз урсун!

Сексен жылгъа бир жетмеген оноу,
Кесинг кѣресе, – энтта да жетмез.
Ёмюрюнде бет этмеген тоноу,
Кесинг билесе, – энтта да этмез.

Да, сора, айт, бу неди, бу туруу?
Туудугъунгдан жашырма тасхангы:
Жангы ёмюр келеди, къутуруп,
Эй, шах Малкъар, ненгеди базгъанынг?

Сюймейдиле азатлыкъны адамла,
Кюймейдиле азаплыкъдан адамла,
Жюреклери ёз жанларына зиндан,
Кетедиле бир бирини ызындан
Азатлыкъны танымагъан тёлюле,
Азатлыкъгъа талпынмагъан телиле.

ЧИРИК КЁЛ

Тынгылагъан – тын бузар.

Нарт сёз

Къул сырын тартханладан – керил..
Жаныма ышыкъ излеп, бери,
Жагъанга, жомагъынга келдим,
Кём-кёк-кёк – кёкден тюшген кёлюм.

Ёмюрлюк, къысыр шошлугъунга
Беленип тураса, тынгылап,
(Тын бузмазынгы да ангылап?!)
Тюйрелип тийре хошлугъуна.

Сен – Кёкге кюзгю болгъан кёлюм.
Кюн сайын сенде кёре кесин,
Кюн жерге нюрюн жая келсин!
Таулагъа жол тапмасын ёлюм! –

Дейме да, алгъышымы уа Кёк,
Нек эсе да, алмагъанча, – шум...
Жанымдан этгенди сагъышым:
Аланла, биз нек абындыкъ, нек?

Кёк Тейриси эштмейди мени,
Сорууум къалады жууапсыз.
Заманла, дуня уа – бир тапсыз.
Ким айтсын: къалай болайыкъ? Не?

Сен – Кёкню жерде бир кесеги,
Кёк кёлюм, Чирик кёлюм, – къайна!
...Кёк кёлде кёреме кесими:
– Тын бузарыкъ сен эсенг – къайда?!

ТЁЗЮП...

Боран урмай, суу элтмей,
Чириген юй жангырмаз.

Кязим

I

Жыр да айт, назму да жаз, –
Жамауат къулакъ салмаз.
Сом къайгъылы дуняда
Сёзюнгю киши алмаз.

Кёпдю, кёпдю «оноучу», –
Ёз миллетин тоноучу.
Аш къайгъылы дуняда
Къарт да, жаш да – жолоучу.

Ары айлансанг – къазауат,
Бери айлансанг – къазауат, –
Жан къайгъылы дуняда
Къан тегеди жамауат.

Кюн тийсе – жылытмай кюн,
От этсенг – жалдан, тютюн.
Аллахын сатхан дуния
Солуялмайды эркин.

II

Азатлыкъ! – деди Кязим, –
Эштдиралмады сёзюн:
Тюнгюлюпдю халкъыбыз,
Къураялмайды кесин.

Тёзюмлюк! – деди Кязим,
Ангыламадыкъ сёзюн, –
Аз заманны! – дей эди,
Биз а – бюгюн да тёзюп:

Онгуруз къуруп, – тёзюп,
Къарныбыз буруп, – тёзюп,
Къыйынлыкъ басып, – тёзюп,
Саз болуп, азып, – тёзюп!..

Юйюм деген – кёп,
Элим деген – аз.
Былай барса, –
Къазаныбыз къайнамаз...

ТЁЛЮБИЮЗГЕ

Кюн ёзеги – от,
Ёзден ёзеги – ёт.

Ёзден Адет

Бий, ёзден угъай, – шо къул да
Сый-намыс излегенде,
Сен апон сеждесин къылма
Халкъынгы эзгенлеге.

Патчахла сёзю – жалгъанды,
Аз да алма эсинге.
Аллахха табын жаланда, –
Жанынгы иесине!

Бетинги сакъла! Къурал да,
Азатлыкъ жолунгу тап.
Тур! Аякъ тюп болуп къалма,
Тюнгюлюп, арып, тохтап.

Хар таулу кеси бир тауду,
Халкъ' а – Къаф тауу – Кавказ!
Азатлыкъ деген – жашауду,
Къарачай, Малкъар да сауду,
Бир болсакъ, душман да, жау да
«Теплейим! – деп, къаныкъмаз.

«Жерибиз такъырды, тарды», –
Дейбиз хаман да, алай –

Кавказны жаны – Малкъарды,
Жюреги уа – Къарачай!

Биз – Минги таулубуз, – байбыз,
Жокъ, керек да табылыр.
Ёзденлик бла уа къалайбыз? –
Ол ма бюгюн танылыр.

Танылыр къоркъакъ, азкёл да,
Жут, сатхыч да бет ташлар:
Къайсына барсанг да: «Кел!» – деп,
Сылтаула къурай башлар.

Дауурбас бла уятмазса, –
Ау басханды къулагъын,
Ирият бла уялтмазса, –
Жау басханды болгъанын.

Бар да кёр: рахатды, хошду,
Кечеси-кюню да – шош.
Жер да, жыр да, журт да бошду,
Азатлыкъ да, халкъ да бош.

От тюшсе да, жер тепсе да, –
Ол хазырды, жаным, – баз:
Халкъ терин, къанын тексе да, –
Хата жокъду, къайгъырмаз!..

Хо да, ол да бир аурууду, –
Бетсизни бети – къанжал,
Ишлесин къала, буруу да, –
Сибирип кетер ажал.

Танылыр керек кюн эр да:
Хар анты болгъан – чыгъар,
Жюрегин, жанын кючлер да,
Душманын бюгер, жыгъар...

Бюгюн бир тилли болурча,
Къурасын Аллах бизни,
Бу Жоюм Чархдан къорурча
Беш да Тау Элибизни.

Жырымы айтдым, жарар деп,
Эрттенлик кёкге къарай,
Алсагъыз: сёзю – Малкъарды,
Макъамы уа – Къарачай.

АМАНАТ

Р. Киплингден

Мызыланы Къаншаугъа

О, сен сабыр къала эсенг, тюнгюлмей,
Таукел, батыр да эс ташлагъанда,
Ниетингде тура эсенг, бюгюлмей,
Антлы тенгинг сата башлагъанда;

Тёзюп, сакълай биле эсенг, алынмай,
Жалгъан айтып да таймай терсине,
Харам жыйыннга дерт тутуп айланмай,
Дагъы шыйыхма демей кесинге;

Сансыз этип, намысынгы къурутмай,
Нафысынга берилмей эсенг сен,
Бушууунгу да багъасын унутмай,
Къууанчынгы да къыйматын билсенг;

Хыйлачыны таныялсанг, жангылмай,
Фитнасындан кёпюр къуруп ётсенг,
Ууатылсанг да, кишиге жалынмай,
Этер ишинги чегине жетсенг;

Кёзюнг тоймаз алтын къаланг болса да,
Ёчге салып: «Антсызма!» – деялсанг,
Алай, ёчюнг душманынга къалса да,
Ёкюнмей, кесинги кючлеялсанг;

Тёммегинги жүрек да, къан да, жан да
Тамырларын, бошайтмай, тартдырып,
Туруп, хайт дерча болалсанг, жаланда
Ётгюрлюгюнг: «Алгъа!» – деп айтдырып;

Жыйынлада да, кесинги аямай,
Патчах болгъан жерде да *халкъ* десенг,
Эсли айтханнга эс буруп, алай а, –
Баш урмасанг, ёхтем къала билсенг;

Жолгъа чыкъсанг да, такъыйкъа – заманды,
Оздурмайым деп, къуралып кетсенг, –
Бу Жер – сениди, балам, бу – хазнангды,
Хау! Бек башы уа, бил, – Адамса сен!

Жалдан этип жанады
Чырахтанда жау чыракъ.
Сакълыгъынгдан жанла да, –
Жастыгъынгдан жау чыгъар.

* * *

Алан элим, Ас элим,
Адам санынг аз элим,
Эркинлигинг тас элим,
Ким да санга баз элим.

Аманларынг баш болуп,
Жолгъа тюшген таш болуп,
Халкъынгы къанын ичген
Жауунга жолдаш болуп...

Жаралы жугъутурлай,
Ол жарлы жугъутурлай,
Къуралса эди ишинг:
Къутхарса эди Хашим!

Алан элим, Ас элим,
Бурунгу Кавказ элим,
Къыраллыгъынг къайтмаса, –
Келир кюнюнг чарс элим...

ТАУЛУ ТИШИРЫУЛАГЪА

Тиширыугъа жокъду болум,
Жазаргъа тартынады къолум.

Кязим

Эслисе, акъыллы, – биледи халкъ,
Этимли, огъурлу болгъанынга да,
Билимли, окъуулу болгъанынга да
Киши угъай демез, ол – хакъды, хакъ.

Ёмюрледен ата-бабаларынг
Жашай келген Малкъар – санга да тёрдю,
Туралмайса, – къайда болсанг да, – кёрмей
Ала ишлеп кетген къалаланы.

Ариуланы да ариууса сен,
Кёкде мёлеклени да мёлегисе,
Игиликге ийнаныууса сен
Халкъыбызны, – жаныса, жүрегисе!

Сатанайдан бери эгечлеринг
Отубузну сакъладыла – ёчюлтмей,
Къыйынлыкъда бюгюлмей, ёчленип,
Атыбызны ахыратха кёчюртмей.

Къуллукъ ууу синггенди эрлеге,
Таулу киши «жашай» биледи энди:
Кими – жерин бергенди бернеге,
Кими – халкъын жалчылыкъгъа бергенди.

Душман огъу учады хауада,
Ол окъ – миллетинге атылгъан окъду,
Сенден башха аны къутхарлыкъ жокъду,
Жангызса сен, жангызча ауананг.

Юйюм, Элим, Журтум дегенлени
Тобукълары сыныпды, ууалыпды,
Кесингсе аланы тирилталлыкъ да,
Бирде Сосурукъну тирилтгенлей.

Минги тауубузну да акълыгъын,
Жерибизни, Ана тилибизни да,
Ёсюп келген ариу тёлубюзню да
Жаланда сен кесингсе сакъларыкъ.

КЯЗИМНИ КЪАЙТЫУУ

Жюрегими къайыкъ этип жетерем.

Кязим

1

Кюн тутулду да,
Ай жутулду, –
Жолунгу жюрегинг
Жарытды, –
Чырагъынг!

Кюн кюйдюрдю да,
Жер жарылды, –
Жюрегинг – жантауунг,
Жалгъадынг, –
Чыдады!

2

Жар оюлду да,
Жол кесилди, –
Жюрегинг – кёпюрюнг,
Кётюрдю,
Ётдюрдю!

Къар юзюлдю да,
Жол жабылды, –

Жюрегинг – Борагъынг,
Учуруп
Жетдирди!..

3

Энди къайтханса
Къаф тауунга, –
Бу Чирик кёлюнгю
Толкъуну
Чайпалсын!

Кюн ёчюлгюнчю –
Кёк байрагъынг
Бу Минги тауунгу
Башында
Чайкъалсын!

4

Энди мындаса –
ЖЕРИБИЗДЕ!
Бу алан халкъынгы
Умуту
Жангырсын!

Энди биргебиз, –
Жюрегингден
Кюнюбюз жарысын,
Жарысын,
Жарысын!

Газаланы Алимге

Таукелме, ышанама,
Жырым болмаз хузум:
Бийик кёкде жанады,
Жанады жулдузум,

Анга къарап, ажашмай,
Барама жолуму.
Керек кюн къарт да, жаш да
Танырсыз жырымы.

Жырым сизге къардашды,
Жолдашды – эжиую,
Ол бир тиллиди гъарш бла,
Хар тюз жаннга жууукъ.

Жалгъан айтмаз, буусанг да,
Акъгъа – къара демез,
Къама уруп, бурсанг да,
Тюзлюгюнден тепмез.

Таукелме, ышанама,
Жырым болмаз хузум:
Бийик кёкде жанады,
Жанады жулдузум!

**ЖАННЕТ ЮЙЮ –
ТУУГЪАН ЖЕРИБИЗ ¹**

Чыкъ туйюлдю, къар туйюлдю – эримез,
Байлыгъыбыз – Татай, Деуер, Эрирей.

Хан, патчах да алалмаз аны сатып,
Байлыгъыбыз – Аймуш, Тотур, Апсаты.

Бу байлыкъны тергер кибик жокъ санау –
«Озай», «Шертмен», «Гюшпе», «Долай», «Тепена».

Беш Тау Элге сыйыныпды сау дуня, –
Даулет, Къыден, Ауал, Астал, Элия.

Бу байлыкъны жокъду кыйыры-чеги –
Алтын Хардар, Умай бийче, Ашкерги,

Папай, Ажам, Сауман, Хымикки, Гылан –
Къуллаансанг да – ма бу байлыкъгъа къуллаан!

Нарт таурухла: Алтын Дебет, Сатанай... –
«Негизбаргъа» бирин къой да, бирин айт.

Хунерни да, фахмуну да къаласын
Кёрюр эдим деген, – келсин, къарасын:

¹ Кязимни назму тизгини.

Той-оюн да, жыр-тепсеу да, жомакъ да
Табыллыкъды, – Малкъар Голлу чомартды.

Аланланы Алан этген – Тинибиз,
Уллу Тейри, ариу Ана Тилибиз,

Халкъыбызны бирикдирген төрюбюз –
Байлыгъыбыз – жаннет юйю – Жерибиз!..

Кече-кюн да Аллах бизни жакъласын,
Бу байлыкъны къабар кюнден сакъласын!

САГЪЫШЛА

Шауталаны Абдурахманга

Жетген кюнде таулу киши
Жетеуленнге тенг болур.

Ёзден адет

1

Юсюбюзге уллу къырал аугъанда,
Башыбызгъа къара палах жаугъанда,
Халкъыбызны жокъ эди да башчысы, –
Сибирилип, кёчюрюлдюк тауладан.

2

Демлеширге аз да болмай онгубуз,
Къымылдамай аягъыбыз-къолубуз,
Жаныбызгъа ийман табып атландыкъ, –
Башха туююл, – сыйрат эди жолубуз.

3

Биз ол жолну бара эдик тизилип,
Жугъурбет а къарай эди сюзюлюп.
Къарай эди, марай эди, ышанлап, –
Марагъаны – бара эди юзюлюп...

4

Азапладан къутулгъанбыз энди биз,
Нек эсе да къутургъанбыз энди биз:
Алгъын бизни къыра эди Жугъурбет, –
Энди бизни биз къырабыз кесиби.

5

Сосран бий¹ жокъ, халкъны бирге жыярча,
Тарюк бий² жокъ, жау аскерни тыярча,
Тёречибиз, Тёребиз да къалмады, –
Сатхычланы борбайларын къыярча.

6

Къайгысызлыкъ, къоркъакълыкъча, аурууду,
Халкъыбызны жоя тургъан бир ууду,
Миллетим деп, керек кюн сюелмеген, –
Ким да болсун, не да болсун, ол – къууду.

7

Ууланганла кёпдюле ичибизде,
Жолгъа тюшген ташдыла ишибизде,
Антсызланы, амал табып, тыялсакъ, –
Эуюл³ болуп сюелмез киши бизге.

8

Сёзюм тюзден – тизгинлерим базгъынла,
Ёзге халкъны терслемейме назмумда,
Кесибибизге биз кимден да аманбыз, –
Ийнанмагъан – тартып кёрсюн базманда.

9

Энчи-энчи хар таулу да Ёрюзмек,
Намысына-сыйына да, къуршча, – бек,
Халкъыбызгъа жетгенде уа сора биз, –
Билалмайма: былай кёлсюз некбиз, нек?!

10

Тенгеш болсакъ, чакъырырла кенгешге,
Буйрукъ бере, къуумазла ёрге-энишге,
Болалмасакъ, фитна къуруп, малгъунла
Башыбызны къалдырырла бедишге.

11

Онгуз болсакъ, киши къошмаз оноугъа,
Оноусузну мюлкю къалыр тоноугъа,
Юйсюз, журтсуз, жырсыз къоюп кетселе, –
Жаны сауда саналыр халкъынг оугъа.

12

Кёчгюнлюкде, къачхынлыкъда сыналдыкъ,
Тёзюмлюге, чыдамлыгъа саналдыкъ.
Тойгъан жерден – Туугъан жер деген миллет –
Этдирмесин Ата журтун саудалыкъ⁴.

13

Халкъыбызны жол чырагъы – тилибиз,
Аны билсин ёсюп келген төлюбюз:
Дуниялыкъны тасхасына ачхычды, –
Аз эсек да, – аз болмасын кёлюбюз!

82

14

Сер бачама къанатынгы жайдыртмаз,
Не да этер, къуллугъундан тайдыртмаз,
Миллет деген – бош тауушду малгъуннга, –
Кеси болса, – хата жокъду, къайгъырмаз.

15

Налат ташны орунундан тепдирдик,
Къууанч эте, Жылгы суугъа тюртдюрдюк,
Бири оу да, бири шау ётсюзлени, –
Адам сунуп, төрге-төрге ётдюрдюк.

16

Миллетинден сыйлы кёрюп къуллугъун,
Кесим деген – унутмасын боллугъун,
Халкъ төзюмю Тайпокъ къазан⁵ болса да, –
Билсе керек, – тама-тама, толлугъун.

17

Тепмез тепсе – аман тебер, – хакъды ол,
Адебине-бетине да сакъды ол,
Хыны этип, бюгерме деп кюрешме, –
Мал тутса да, мал туююлдю, – халкъды ол!

18

Халкъ ёзеги – ёзден урлукъ! – къан бла
Кирген сыйы чыкъса – чыгъар жан бла!
Хан эсенг да, намысы бла ойнама, –
Рачыкъаулай, юйюнг къуруп тамбла.

6*

83

Эр бачама жалындырмаз, жалынмаз,
Кишиликни марда этер, жангылмаз,
Аны билип, дослукъ излер жауу да, –
Не туурадан, не ташадан жанымаз.

Аллах деген – насып таныр дунияда,
Аллах дейик, эрттен сайын уяна.
Тилек этген – кьуру кьалмаз, тилейик, –
Шах Малкьаргъа жол тапмасын кьыяма!

Жерибизни Тахлыкъ тауу⁶ кьорулсун,
Хаталыгъа ачы соруу сорулсун,
Азатлыкъны кьуш кьанатлы макъамы
Хар таулуну жюрегинде согьулсун!

Бу Чарх оюн – оюн туююл, – жоюмду,
Ибилисни тойчусуна тоюмду.
Оюм этип, кесин сакълай билмеген, –
Шайтан тойгъа кьурманлыкъды, союмду.

Эски жомакъ тюшдю бюгюн эсеме:
Эмегенлей: «Кесим этдим кесиме!» –
Дей кьалмазча, жукълап тургъан – уянсын, –
Кьызгъан шишни урдурмасын кезюне!

«Анам тикген тонум бар! – десин таулу, –
Атам салгъан жолум бар!» – десин таулу,
Ол саулукъду, Аллах берген эсенлик, –
Монг жашаргъа онгу бар! – билсин таулу!

Жерибизни агъачына, ташына,
Журтум деген хар кьартына, жашына
Аллай жырла тагъар эдим!..

Иншаллах,

Миллетибиз оноу этер башына!

Ангылатыула:

1. *Абайланы Сосран* – Малкьарны Уллу бийи, олийи.
2. *Шакъманланы Тарюк* – бызынгы бийи. Патчах аскерни аллын тыйгъан. (Кязимни «Бызынгы кьабырлары» деген назмусун окъугъуз.)
3. *Эюл болуу* – кьоркьмай, кьажау сюелирге кюрешиу, кесине базыныу.
4. *Саудалыкъ* – сатыугъа салынган (чыгъарылгъан) зат.
5. *Тайпокъ къазан* – кьарачай-малкьарлыланы (аланланы) тайпаларын бирикдирген сыйлы, бир талай мал сыйынган уллу къазан.
6. *Тахлыкъ тау* – Минги тау.

Сен бу жолну келгенли, –
Уллу жолну келгенли;

Сен бу таугъа чыкыгъанлы, –
Минги таугъа чыкыгъанлы;

Сен бу жырны айтханлы, –
Голлу жырны айтханлы;

Сен бу жерни сюргенли, –
Монглу жерни сюргенли –

Минг-минг жыл озду.

Таулу, сен тажалса да,
Сен – ташха да жан салгъан

Нартса да, – Дебетсе да,
Минги тауча бексе да,

Жолунг насыпхады да, –
Онг берсин Сыпхан Аллах!

МАНАСНЫ АЛМАМБЕТНИ ХУРМЕТИНЕ АЙТХАН СЁЗЮ

«Манас» эпосундан

Алф батырла миндиле атларына
Базынмагъан баралмаз къатларына,
Уой, бары да – къаракъашла, бир кибик,
Ышарсала, – уой, акътишле, бир кибик.
Ойнай-кюле келедиле, тизилип,
Харх этселе, – къая ташла юзюлюп.

Башчылары бу жигит уланланы
Экеудюле, танытайым аланы:
Бири – Манас кесиди, – асланжюрек,
Миннген аты – къуш къанаты – бир жюйрюк.
Экинчиси Алмамбетди – нёгери, –
Къажаулукъну ташлагъандыла керил!
Бирде – бирге ёзенгилери тие
Келедиле, бирде – женглери тие.
Ал сатырда Къыргъыл акъсакъал да бар,
Ал сатырда Бакъай акъсакъал да бар.
Манас айтды, ала таба бурулуп:
– Тёрт жигитни къурагъыз да, къууулуп,
Барсынла да, Джакъыпха билдирсинле,
Анама да къайгъы этме десинле:
Энди Манас муратына жетгенди,
Алмамбетни антлы шуёх этгенди, –
Ол къууанчха аталгъан тойгъа сизни
Чакъырады, – десинле, – экигизни!

БОРЧ

Төрт жигит да жол узуну: «Сюйюнчю!
Уой, суйюнчю! – деп барсынла, – Сюйюнчю!»
Мында болгъан игиликни айтсынла,
Жер-жерлеге бу хапарны жайсынла.
Хар эштген да бирден бирге билдирсин:
«Энди Манас кьоркьур душман жокъ!» – десин.
Энди манга негерлик этерик бар!
Энди манга билеклик этерик бар!
Аны кючю-къарыуу да уллуду,
Башхаладан ол иги да онглуду.
Къарындашлыкъ этерикбиз бир бирге,
Антыбызны сакъларыкъбыз ёмюрге.
Экибизден ёлген болса бирибиз –
Анга хурмет, намыс этер жерибиз.
Жангыз атдан эки ат а – ахшыды,
Кёп хорламдан бек уллусу – ахшыды.
Алмамбетди халкъыбызны хорламы, –
Бюгюн аны биргебизге болгъаны –
Уллу Аллахны оноууду, буйругъу, –
Батырлагъа, жигитлеге жоругъу!
Аллах бизге кёз да берди – кёрюрча,
Аллах бизге эс да берди – билирча,
Аллах бизге сёз да берди – айтырча:
Къыркъ тайпалы къыргъыз халкъны насыбын
Излер, табар жерибизни асылы!

Уайым отун-бургуту. Мананды от
Ожасты жерметти туманнга сизбеди.
Адам асын баскан болса датот.
Унутмайма, бар зат да асирбеди.

БОРЧ

Ёмюрлени аулап келеди Кюн,
Болгъан, боллукъ да бир анга туурады.
Арбазында гым-гым къарт олтурады,
Кёкге тутуп къуту кетген бетин.

Жилтин бере да, сыйыра шынгкъарт,
Жашау бизге къужур оюн къургъанды,
«Къошуп къайтар артха!» – деп буюргъанды, –
Тылпыу борчун тёлей турады къарт.

Аны жанын да сууурур бу Кюн,
Жерге иер, жилтин этип, алгъынча.
Алайды Кюн: жылыу борчун алгъынчы,
Жаяр бизни, – ала-сала да тин.

* * *

Бу къартны мен эрттеден таныйма,
Кеси жангыз къалгъанды ол,
Гулоч таякчыгы – таянчагы
Бу уллу да, такъыр да дуняда.
Анга жыр да жокъ, жомакъ да жокъ,
Ай жарыгы, Кюн жарыгы да жокъ,
Сыгын отну жылыуу да жокъ,
Ауана болуп къалгъанды ол
Бу уллу да, такъыр да дуняда.
Алгъын а...
Алгъын а бар эди,
Арбаз толу къууанчы,
Алгъын а бар эди
Дуня толу умуту.
42-чи жыл...
Аны къууанчын кюйдюрдюле.
44-чю жыл...
Аны умутун ёлтюрдюле.
Кимди терс?
Нек айтмайсыз анга?
Кимди терс?
Ол кеси сормаз.
Ёлюп къалса да, сормаз.
Жууап –
Ол анга керек да болмаз.
Алай ол керекди манга,
Санга да керекди ол.
Бешикде бёленип

Дуня жарыгына
Сейирсинип къарагъан къагъанакъгъа да.
(Мен ол къагъанакъчыкъ
Халкыбызны
Чексиз тезюмюне, чыдамына да,
Къыйынлыкъда уюп тургъанына да
Сейир этген сунама.)
...Ол къарт а,
Ол гырхы къартчыгъ' а,
Бюгюн-бюгече да,
Билмей тургъанлай,
Сескенип, адыргы этип башлайды, –
Туугъан жери да болмагъанча,
Таулу халкы да болмагъанча,
Бугъоуладан ычхыналмай тургъанча,
Не ары, не бери болалмай,
Бу уллу да, такъыр да дуняда...
Жашы да жокъ, кызы да жокъ,
Эски юю да къарангы,
Ингир сайын этеди от,
Окъуйду, юзмей, Къуранын.
Кечелери ёмюр кибик,
Жукъу уа кирмей кёзюне,
Сакълай-сакълай ахыр кюнюн,
Тауусулгъанды тезюмю...

БЕШИК ЖЫР

Эм керти жыр бу дунияда – белляуду,
Эм, керти сёз – осиятды адамгъа.

Сымайыл

О, бешик жырла, мудах некдиле, нек?

Керим

1

Терезеден къарап турама.

Эрттенли

Жауады къар.

Сабийлеге зауукъ!

Ойнайдыла, кюледиле ала!

Чанала бла

учадыла

тёшден –

Алмаууурт

таулу

сабийчикле!..

Тюш арангда жилип башладынг, –

Сен алыкъа гитчечиксе,

гитчечик!

Санга жырчыкъ айтады анам,

Жылы бешигинги тебирете...

2

Манга дери бир киши да айтмагъан,
Къарча, таза,

балча, татлы

Сёзлени,

Манга дери бир киши да айтмагъан

Жазча, жангы,

Кюнча, жылы

Сёзлени,

Излеп табып,

Санга бешик жыр

къурагъа

Алай суюдюм,

суюдюм, –

Бу дунияны ариулугъун,

таплыгъын да,

Аны жарыгъыны чомартлыгъын да

Эшите,

биле турурча сен!

Алай...

Ётюрюк жыр

къураялмадым,

угъай!

3

Сен билмейсе,

сен гитчечиксе,

Къагъанакъчыкъ!

Сен билмейсе

Акъ къаргъа –

Къара къаргъа къонуучусун,

ЖАНГЫ ЁМЮРНЮ ТЮШЛЕРИ

Сагъышладан арып, бирде,
Жассы чакъдан ары болалмай,
Жукълап къалып, кереме аллай
Сейир тюшле: Аллах Жерге

Нюрюн чомарт жайып, ол нюр да –
Жюреклеге сингип, ёмюр бла
Дуния кеси да жангыргъанча,
Кёкде жангы Кюн жандыргъанча,

(Сюйсенг – ийнан, сюйсенг – ийнанма! –
Кёрсенг – къалыр эдинг, ийман бла!),
Арты болуп артыкълыкъны да,
Акъыл кемлик – жартылыкъны да,

Жерге жаннет жашау къайтханча:
Хар ким – Сыйлы Къуран айтханча! –
Таза болуп гюняхладан, –
Бирде болгъан кибик Адам!..

* * *

Терек да ёседи алай...

Къайсын

Терек ёседи алай –
Кёкню кёклюгюн тансыкълай,
Тангны да жарыкъ атдыра,
Жазгъа да салам айтдыра.

Терек ёседи алай –
Жерни тынчлыгъын сакълай,
Чапыракъ ауазлы жырлары
Жангыдан жангырта жылланы.

Терек ёседи алай –
Насыпха тамырла тамырлай,
Монглугъу, огъурлу сыфаты
Хар кимге да къууанч сыната.

Тюшсе уа отда кюерге –
Къайтады Кюннге бла Жерге,
Биягъы тамырла тамырлай –
Терек ёседи алай!

* * *

Къар кюнде, сууукъ кюнде,
Жарлы чыпчыкъ, юшойсе...

Кязим

Балли терек чакъгъанды.

Эрттенли

Чорбат чыпчыкъ жырлайды къууанчлы.

(...Келген – сёге келеди кетгенни.

Жокъ!

Кетгенни тергелмейди къачы.)

Чыпчыкъ жыры, мени хайран эте,

Тереземи къагъады, къадалып.

(...Келген – кетер,

жилай-улуй кетер,

Биргесине гюняхларын алып.)

...Балли терек артыр чапырагъын,

Чорбат чыпчыкъ аны харам этмез,

Женуб таба,

излей жашау табын,

Жырын сатып,

элин атып кетмез.

Кязим хажи эрий эди санга...

Чорбат чыпчыкъ, сен бир тиллисе, бир!

Бизге эри,

хариплеге сана,

Алтын Чыпчыкъ –

Адамлагъа эри...

БИЯГЪЫ...

Биягъы балтала къалдыла эшикде,
Биягъы бегеуюл сакълагъан эшикле.
Ким атлы, ким жаяу, биягъы ишеклик,
Биягъы айрылыкъ, биягъы эришлик.

Биягъы тюзлюкню «терслигин» айгъакълау,
Биягъы ыспассыз жанланы айбатлау.
Биягъы намысха къатыны айышлау,
Биягъы тенгизге кёмюлген къайыкъла.

Эрттеден биягъы – жангыдан биягъы,
Тюзелмез биягъы тюз алмаз аягъын,
Биразгъа уюса – ёмюрге уяныр...
Ким биледи, – бирде ол да бир ууалыр!

Адам эси – эссизликни юлгюсю,
Жартылыкъны эсгертмеси, кюзгюсю,
Адам эси – туюсюз челек, – толмагъан,
Къуюп турсанг, бир тамчы да къалмагъан...

ЖАРЛЫЛЫГЪЫМА АЛГЪЫШЫМ

Жашасын Малкъарда назмучулукъ,
Манга да кийдирди эки чурукъ...

Магомед Мокъа

Билгенинг – назмучулукъ, –
Кийдирмез эки чурукъ:
Антсыз ёмюрге айтхан
Сёзюнг – кесинге чырмыкъ.

Урлай билмейсе да сен,
Тырай билмейсе да сен,
Аты чыкъгъан болмачы, –
Тилей билмейсе да! – сен.

Тыш адамгъа тергелип,
Ким да санга тебинип,
Журтунгда журтсуз къалдынг,
Хаух фатарда бегинип.

Сюйгенинг – сенден кери,
Сюймейдиле кюйгенни...
Къыйынынгы къымдыла, –
Дауламазгъа юйрендинг.

Хо да, бир сен жарлы бол,
Жазыкъ болма – жарлы бол,
Санга кюлген жазыкъла
Зарланырча жарлы бол!

Журтунгу, миллетинги,
Жырынгы, юмметинги
Аллах онгуна буруп, –
Нюр жарытсын бетинги!...

Жашлыгъым а жай чиллесинде
Жангы негер излей кетди кесине.

Жашлыгъым – тенгим –
Кюч-къарыу бере,
Мен жашай келдим
Умутха кёре.

Желкъанат заман
Къучагъын ача,
Суубухчакъ туман
Жолумдан къача.

Эрттенлик чыкъда
Ызымы созуп,
Мен алгъа чыкъдым,
Тенгими озуп...

...Жашлыгъым а жай чиллесинде
Жангы негер излей кетди кесине.

Черекмиди биз ётерик?
Керекмиди буз ётюрюк?
Къалай этер ол кёпюрлюк?!
Къалай болур ол ёмюрлюк?!
Кетмезми эрип, тегюлюп, –
Къара толкъуннга кёмюлюп?!

Черекмиди биз ётерик?
Керекмиди сер ётгюрлюк?
Айтма манга ётюрюк, –
Олду мени ёлтюрлюк.

ЖЕТИ ЖЫЛ

Тилге къарап, акъылынгы бузмагъын.

Кязим

Эки жерден ауанасы болгъанла,
Зарлангандан типискиге къалгъанла,
Бизни кеслерине ышандыра,
Бир бирине хыйла ышардыла.

Биз жюриюген бек кёпюрню буздула,
Къара сабан сюрдюле, кёр къаздыла.
Ийнандыкъ да ауаналагъа, –
Жангыз къалдыкъ – ауаралыкъда.

...Эки жагъа. Эски жара. Къуру къол.
Жети жылны жети жары элтген жол.

* * *

Бар эди да муратым, бийик муратым,
Абынып жыгъылгъанды къаратор атым.

Жапсарыуун эшитирге суйген адамым,
Къарадым да аллынга – сен а алдадынг.

Сен а болмадынг, угъай, сёзюнге ие, –
Кел да, кёл кенгдир, къара, – мен къалдым кюе.

Жокъду хаух дуняда сакълар къууанчым, –
Кёп болду бу жашауда тасым, къоранчым.

Бар эди да муратым, бийик муратым,
Абынып жыгъылгъанды къаратор атым...

* * *

Бетинге ургъан желде,
Чѣпча, бюгюлюп, апчып,
Къапланып къара жерге,
Тѣзмей, жилидынг ачы.

Жашауунгда къачхынчы
Къалай болуп къалдынг сен,
Насыбынгы ачхычын
Кесинг сайлагъан эсенг?!

Суу кѣпде суусаплыкъны
Тѣрт санынг да сынады.
Сюе эдинг таплыкъны, —
Нек тапмадынг сен аны?!

МЕНИ ЧЕРЕГИМ

Ингир сайын Келлям жомакъ айтычу,
Тенгим бла чабакъ тутуп къайтычу,
Коштан башы жулдузлагъа къараучу,
Сюйгениме жангы назму къураучу
Кюнлерими тунчукъдурду толкъуну:

Жюрегими мудахлыкъдан толтуруп,
Келлям кетди, жарты къоюп жомагъын,
Тенгими да энчидиле жоллары,
Сюйгеним да башха жашны сайлады.
Тели насып кѣзбауланы сыйлады...

Артха къайтмаз Черегими толкъуну.
Ташларында озгъан жылла тотлугъу...

Мен кырау да болмагъан эсем,
Сангырау да болмагъан эсем, –
Кёрмейме, эшитмейме бир жукъ,
Бир тепген да, бир таууш да жокъ.

Шум болуп келеди эрттенлик,
Шургулу келеди эрттенлик,
Шулпулу келеди, себелеп, –
Жанымы жети къаты бийлеп...

Бу къаштуй, бу бу болмагъан ёмюр,
Бир тилек да толмагъан ёмюр
Теркирек чыкыгъа эди ары, –
Ибилис жеталмагъан жары.

Жапсарыу табармы жүрегим,
Табылырмы жарама балхам?
Къураннга керек кибик алхам, –
Жаныма керекди мёлегим...

Къарайма мен бюгюн озгъан жылланы ызындан, –
Къарыулу, къарыусуз кюнлерим да болду алада:
Бирде къадар манга къолайын кыызгъанды,
Бирде жашатды, тау бийнича, бийик къалада.

Бирде уа къадар манга эрликни кыызгъанды,
Жюрегим тюзлюкню излеп, къаным кыызгъанда,
Биреу биреуге, къадалып, уру къазгъанда,
Биреу, тойгъандан, башханы ырбынга кысыханда.

* * *

Кюн мени жүрегимден
чыгъады.

Кюн мени жүрегиме батады.

Къол аязымда чагъады гюл.

Къол аязымда къалады... кюл...

КЪАРА АТЛЫ БЛА АКЪ АТЛЫ

1

Къара атлы бла Акъ атлы,
Аралары – къаран,
Чыкъгъан эдиле, танг ата,
Дангыл тюзге – тардан.

Чыкъгъан эдиле, къыл чайнай,
Бири бирин жаный,
Башларында къазан къайнай,
Жолсуз жолла таный.

Кечесинде жаууп чыкъгъан
Терен къарны жыра,
Гулмак эте (тюз жүн чакъгъан
Сунар эдинг, къарап),

Къара атлы ол акъ къарда
Жорта эди женгил,
Жамычысы да – къап-къара! –
Къанат къагъа желде.

Алай, аны озуп кетип,
Туура жерни сайлап,
Къылкъыярын хазыр этип,
Къанлы жауун сакълап

Тура эди ол Акъ атлы,
Бисмиллясын къатлай:
«Ибилисге жортакъ атлы
Келсин, – деп, – бир, былай!..»

2

Булутланы жырып баргъан
Къара къушча, учуп
Бара эди аулакъ къарда
Къара атлы!.. Жунчуп,

Къачар эди – аны кӛрген!..
Алай а ол кеси
Къоркъа эди: «Къара кӛрге
Кӛмдюртмей, сау-эсен

Къайтар! Кюч бер! Къулунгма! – дей,
Ибилисден тилей, –
Къара къамам – къорунгду!» – дей,
Бийик тутуп, силдей,

Жетген эди Къара атлы
Согуш боллукъ жерге,
Къоркъса-оркъса да, жан атып, –
Кӛлсюзлюгюн женге.

Ол Акъ атлы да – окъ атлы! –
Алгъа атды кесин
(Аулакъ къарда ол – жокъ атлы,
Тутмаз кибик кӛзюнг!)

Жер танг аллында шош эди,
Сермеш аллында – хош...

Къая оюлгъан – бош эди,
Элия ургъан да – бош, –

Ахырзаман ачы таууш
Алам кенгин керди,
Къандан къанмаз къама уруш
Титиретди жерни...

Алайынлай, чыгъа келип,
Нюрюн жайды да Кюн,
Эки жау да, аны кӛрюп,
Сюре – бири бирин,

Башларына мадар эте,
Ташайдыла таргъа...
Къычырыкъдан къыра эди
Ызларындан къаргъа.

Жерде хар не – Кюнден эди,
Бийик Кӛкде Кюнден:
Ол Акъ атлы да мен эдим,
Къара атлы да – мен...

Атын чапдыра,
Жулдуз чакъдыра,
Ашыгъады жангы Ай кёкде...

Жангыз чапыракъ,
Жансыз чапыракъ
Къалтырайды къара терекде...

Тюзде – туман, тюзде жолла – балчыкъ,
Тауда – къургъакъ, тауда уа кюн – ачыкъ.

Ёшюн урады боз туман ары.
Ол бюгюн да, терлегени барып,
Седиреди да – тохтады тарда,
Чыгъалмады аллын тыйгъан жардан...

Тауда – къургъакъ, тюзде уа быжмылдыкъ.
Таудан тюзню сайлапмы жангылдыкъ?...

* * *

Къоншум да кирмеди.
Къонагъым да жокъду.
Жууугъум, тенгим да —
узакъда.

Ит тутмайма, —
тюлкую да юрмеди.
Къаргъа къонуп турады ожакъгъа...

* * *

Бир бирни бёрюлеча марай,
Бир бирге ёлюмгеча къарай,
Бир бирни кёзбаугъа ариулай,
Тап тюшсе — онгсузну къарыулай...

Юйрендикми алай жашаргъа, —
Ораза бузгъанлай ташада...

* * *

1

Игилик ахшы эсе,
Ахшылыкъ иги эсе, –
Этебизми игилик?
Этебизми ахшылыкъ?

Тазалыкъ ариу эсе,
Ариулукъ таза эсе, –
Сюебизми болургъа
Тазаракъ,
ариууракъ?

2

Тас болгъанды адамлыкъ,
Къалдыла намыс, адет да,
Махталады аманлыкъ,
Ачыкъдан жюрюйдю дерт да.

Жаханым толгъан сунуп,
Жолу оюлгъан сунуп,
Нек болабыз гюняхлы, –
Къуллаары эсек Аллахны?

ДЕМЛЕШ

А. Бицуевдан

Гитчеликден
Бирге ёсген тенгле,
Душман кирсе –
Бирден сюелгенле,
Эки къазауатчы,
Эки жигит
Тохтадыла
Бири бирин женгип.
Даулаш сууутмай,
Къызадан-къыза,
Аралары уа –
Узакъдан-узакъ.
Бири айтды:
«Сен эр киши эсенг, –
Кёрюрме –
Ызымдан тебиресенг!»
«Алай эсенг –
Кетдик!» – деди тенги,
Агъач таба
Атын буруп женгил.
Эки элия ургъан кибик
Бирден,
Учуп-жетип
Жетер жерлерине,
Атларындан тюшюп,
Къамаларын

Сууурдула
Кюмюш кыынларындан.
Юлешип кюрешгенлери уа –

бир!

Кюрешип юлешгенлери уа –

бир! –

Кишилик!

Айхайда, алада
Ол барды, барды!
Бирча къадалып,
Къанлы душманладан
Башха туююл,
Эки жигит да,
Къашларын туююп,
Менсиниулук чабып
Башларына,
Къама уруш этип
Башладыла...
Алайынлай, –
Учхан окълай аты, –
Бир акъсакъл,
Жете келип, айтды:
«Душман кирген чакъда
Элигизге,
Бу неди? – деп, къутурду, –
Бетигизге
Айып болсун!
Жараймыды алай?!.»
Къажаулукъну кююп
Осагъатлай, –
Атларыны
Туякъ тауушлары
Къулачкъанат,
Азат да кюушланы,

Ёхтем жүреклерин
Элгендире, –
Эки батыр да,
Нарт эллерине
Къууулдула, –
Къазауатха – ары! –
Кюнде жана
Болат къамалары.
...Душман аскери
Журтунгу оюп,
Ныгъыш сакълагъан
Къартланы жоюп,
Аналагъа сарын
Салдыргъанын,
Сабийлени
Ёксюз къалдыргъанын
Кёрген кюнюнг, –
Ахырзаманды ол,
Къыяматдан да бек
Аманды ол.
Бирерине жетсе да
Бешиси, –
Душман бла
Аямай сермеше,
Уруш эте келип,
Къарыулары
Тауусулуп,
Элни къоругъанла
Ыхтырыла башладыла
Артха, –
Къоркъуу тюшдю
Азат жамауатха...
Алай душман ёталмады
Ёрге:

Эки элия ургъан кибик
Бирден,
Эки жигит да
Къан къазауатха
Жете келип къошулгъанда, –
Артха
Туракълагъан – уруп,
Алгъа болду, –
Дуния хорлам кычырыудан
Толду:
«Журтубузну
Малтатхандан эсе, –
Дурусду былайда
Ёлюп кетсек!
Хайт дегиз, жашла,
Жерибиз ючюн
(Сёзню да барды, бар
Къама кючю!)
Кёллендиле
Элни къоругъанла,
Женгил ойнай
Берчли къолларында
Къылычлары,
Къара къамалары...
Эки жигит да
Теренге, ары –
Душманланы арасына
Кирип,
Бир бирине
Аркъасын берип, –
Пелиуанынг, нартынг да –
Кеслери, –
Эзе эдиле
Сер башкеслени...

Ахырында
Душман титиреди,
Къоркъуп, алай
Къачып тебиреди
Къысха жолну, мычымай, –
Ызындан
Элни къоругъанла
Сызылгъанда, –
Къуууп жетдирмей,
Ахындан бошап,
Дуниясындан тюнгюлгеннге
Ушап...
Ашхам бола,
Хорлам бла элге
Жыйышдыла
Аллах суйген эрле, –
Туугъан ташларыны
Жакъчылары,
Азатлыкъны
Чынтты сакъчылары.
Ыспас эте, алгъыш –
Бир бирине,
Саламлашып,
Жарыкъ юйлерине
Жайылдыла.
Къымсыз болду орам.
Жаланда экеулен, –
Эки улан
Сакълай эдиле
Ол такъыйкъаны.
Ачыуундан
«(Къачырылып къаны)»
Бир айтды:
«Сен эр киши эсенг, –

Кёрюрме –
Ызымдан тебиресенг!»
«Хазырма мен!
Кетдик!» – деди тенги,
Агъач таба
Атын буруп женгил.
Эки элия ургъан кибик
Бирден,
Учуп-жетип
Жетер жерлерине,
Къанлы душманладан
Башха туююл,
Эки жигит да,
Къашларын туююп,
Менсиниулюк чабып
Башларына,
Къама уруш этип
Башладыла...

Налат ташха байлайма ёмюрню:
Шашхын къырал сайлайды ёлюмню,
Фана дуня – Ибилисни къулу.
...Адам улу, Сыйратмыды жолунг?!

УРУШ

А. С. Пушкинден

Уруш! Намыс байракълары
Къанат к'аг'адыла, алг'ынча!
Къызыл къан т'егюлюр, биз дерт алг'ынчы;
«Ёлюм!» – деп, жаудурур душман да окълары.
Тамашаг'а к'алып к'арайма, –
Къансын кюсеп тург'ан жаным:
Майна, аскер кесин к'урайды,
Душман таба тебе – жаный.
Къылыч таууш жүрек тарайды.
Элия урду да – жер жанды.
Уюп тург'ан эсим борайды,
Тегерекни-башны к'армайды! –
Хар зат да бир жангы: бийикчюйке чатыр,
Отла, топла, душман хахайлары да,
Дауурбасла... алай – ажал этмез хатыр,
Жанла аныдыла бары да.
Махтау истемекни сок'ур учунууун
Сынармы жүрегим, къаным алай к'ызармы?
Манга жетген юлюш болурму хычыуун,
Ёлюп кетген болсам, биреу, к'абыр к'азар да,
Ары салыр мени, мени бла бирге
Асыралыр к'екден, тилеп, сак'лаг'аным да,
Жүрек отум да – хак'! – кюйюп, кирир к'ерге,
К'ардашыма, тенглериме тансык'лыг'ым да,
Фикир к'айг'ыларым, суймеклигим да – бош!
К'абыр шошлуг'унда тынчайырла бары да...

Ауур саг'ышымы б'елмезми бу уруш?

Кюйюп-бишип кетип барама, –

Палах ууун татдым: тынчлык' менден кери;
Баям, керти да, мен ак'ылымдан шашханма...

Ким – жан алып, ким – жан берир;

Бу не урушду, не – андан бери башланмай?

БИЗ...

«Көрген – көргенин этер,
Көчген – арбасын жегер»,
Эр кишини аманын
Эр киши кеси женгер.
Кесибизни сынайыкъ,
Алайды да – санайыкъ,
Ненча тюрлю болабыз
Эр кишиле, – биз:
Суубермезле, антсызла,
Къаштюйле, иймансызла,
Зарла, жутла, бетсизле,
Кюйюкле, адепсизле,
Чюйреле, гудучула,
Къанбузла, уручула,
Къызыккула, мискинле,
Акъгъа – къара дегенле,
Ассыла, боштургъанла,
Эрини олтургъанла,
Мардасызла, фасыкъла,
Тюйюшюрге тансыкъла,
Малгъунияла, жинлиле,
Къарыусузну женггенле,
Жекбашла, алданганла,
Гузабагъа къалгъанла,
Жахилле, тыйгъысызла,
Суманала, сыйсызла,
Тапсашарла, сылхырла,
Ахасекле, тухурла,

Кюлтышысла, сылыкъла,
Ажашханла, саякъла,
Къайгъычыла,
жаншакъла,
«Эки тилли алтакъла»,
Хыйлачыла, тилчиле,
Кёлсюзле, ичгичиле,
Сатхычла, къаргъышчыла,
Къоркъакъла, фитначыла,
Бедишлиле, даучула,
Кюйсюзле, сылтаучула,
«Кёп билгенле», телиле,
Дертчиле, кётенлиле,
Хатерсизле, бетжойла,
Башсызла, къатынкъойла,
Махтанчакъла, факъырла,
Жюреклери такъырла,
Эссизле, баштёбенле,
Элни сёзюн этгенле,
«Кёзлеуге тюкюргенле,
Къошларына юргенле»,
Сандыракъла, чийбелле,
Кюлмез жерде кюлгенле,
Хурнотсузла, сырсызла,
Терсбоюнла, сансызла,
Къылыкъсызла, аманла,
Мардасызла, аманла,
Фахмусузла, осалла,
Огъурсузла, озгъанла,
Бузулгъанла, бузгъанла,
Керексизге къызгъанла,
Къаланганны ойгъанла,
Харам ашап тойгъанла,
Хыйнычыла, зорчула,

Онгдурмаз оноучула,
Къызгъанчлыгъы чексизле,
Тырманчыла, эссизле,
Менсинген хамашхарла,
Уятсызла, шашхынла,
Ташжюрекле, малкёзле,
Арыкъчыкъла, семизле,
Кесчиклерин суйгенле,
Суугъа итле сургенле,
Бир кибик намыссызла,
Бир кибик насыпсызла!..

Жыр айтхан да, тепсеген да жокъ,
Сыбызгъы, къобуз сокъгъан да жокъ,
Чам этген, чамгъа кюлген да – тас,
Гюняхдан артха тургъан да – аз.

ЖУУАП

– Ай, таланган, бир сейирим – ол да бу:
Адамлыкъгъа нек боялмайса, табу?! –

Ахчанг-бохчанг, мюлкюнг, ырысхынг –
тобар!

Керегинги сатып алып онгунг бар...

– Уой, телибаш, адамлыкъгъа жер бёлсем,
Кюбюрюмде не табарла, – мен ёлсем?!

Ауананг – оу ананг,
Ауананг – шау ананг,
Ёз ауанангдан къоркъуп,
Аугъа тюшюп жашайса.

Къуллугъунг – къул этди,
Бет намысдан тул этди,
Жюйюсханларынг ыразы, –
Тегенеден ашайса.

СЫКЪМА!

Жашырын кѣапхан ит,
Кѣулуса терслени.
Жангылып тапханды
Жарлы ананг сени.

Юр да, – чап! Аяма,
Эт этеринги.
(Кѣыйынынг заяды, –
Сойсанг да терими!)

Ушхууур сакѣлайды, –
Таулуду! – сабийинг,
Турма, еуа, хайда:
Сюек атар бийинг!

Турма! Чап! Уой, сыкѣма!
Тиймезме! – Жет! Тала! –
Таулулагѣа тансыкѣма, –
Сюеме тойсала!

КЯФЫР

Халкѣдан ыспас излейсе,
Санга китап жаздым, деп,
Сый алыргѣа кезлейсе,
Санга жарсый аздым, деп.

Жазгѣан затынг тутса уа
Сирнек топну кѣыйматын! –
Сабийинг унутса да, –
Сакѣланыр эди атынг.

Нарт элине от алып
Кѣайтхан эр – сабыр эди.
Ол, сенича, сый даулап
Тохтаса, – кяфыр эди!

БИРТИЗГИНЛЕ

* * *

Суманагъа салам берсенг – сабанынга¹ от
салыр.

* * *

Къул, къуллукъгъа къутулса, – къууатынгы
къурутур.

* * *

Жутлукъ кирсе – къутлукъ къалмаз.

* * *

Жалына, жалына, – жаны чыкъды.

* * *

Баш ура, – башы тюшдю.

* * *

Бир ауукъгъа жюрной тургъан «сыйыгъыз»!..

¹ «Саламынга» дерге да боллукъду.

ЭКИТИЗГИНЛЕ

* * *

Уууч толу хайыры,
Къулач толу хатасы.

* * *

Кеси халкъын тели сунган, –
Сизден тели ким болур?!

* * *

Бетсизлеге да табылды сылтау, –
Сылтау къурап, ариу кёрюндюле.

* * *

Жашасын сени харамлыгъынг, –
Андан сора жокъду да жугъунг!

Сатхычлыкъ, жалгъан дау, тил,
тырман... —
Зар жанынгы къалдыргъан дарман.
Кёп жаша, уой, минг-минг жыл жаша!
«Юлгюнгден» юркюр кибик жашла!

1. Жулдуз

Къалтырауукъду сени ариулугъунг!

2. Ай

Темиреубетсе, Ай, темиреубет!

3. Кюн

Тюрслеп къараргъа къоймай эсенг сен, —
Болур бир жашыргъан шарайыбынг!

* * *

А. Бицуевдан

Хау, боллукъду жашаргъа, эслемей
Акъ ургъанын, – къарт болгъанма демей,
Кюн сайын ишлей да, тьююле,
Солуюм деп кирмей юйюне.

Хау, боллукъду жашаргъа, эслемей, –
Хуржунум къуруду деп, истемей,
Кюйюкленмей бал ашагъаннга,
Кесинден онглу жашагъаннга.

Биреуню аты абыннга да уа,
Биреуню юйю къабыннга да уа, –
Эслерге борчлубуз, кёрюрге! –
Таянчакъ бола да билирге!

Бетсизни, фитначыны терслемей,
Ахшыны ахшылыгъын эслемей, –
Ташайып кетсег' а – жарамаз,
Жолубуз кюндюз да жарымаз.

Элинге игилигинг жетерча,
Дуниядан ийман бла кетерча
Жашаргъа! – адам эсе атынг, –
Тюзлюкге къалкъа болуп антынг!

...Ол ууакъ-тюек ишлерине уа,
Кесине керек ишлерине уа, –
Тангкёрдю этерчамыды ол?! –
Хар кимге да табылады онг.

*

ТИЛЕК

Бу кюнню да,
бу айны да,
Жулдузну да жарыгы
Хар кюнде да,
хар къайда да,
Хар кимге да жарырын
Жанындан суйген адам —
Бызынгыда къарт анам,
Намаз эте, Аллахдан:
«Сакъла жерни палахдан!» —
Деп тилейди хар кече.
Ызындан а экинчи
Тилегин къатлайды ол:
«...балама чыкъмазмы жол,
Уллу жашха, — Гиназгъа,
Бир кюнчюкге,
биразгъа?..»
...Ким да этеди тилек,
Умутуна жол излеп.
Бир тилек толгъан болса, —
Ана тилеги толсун!

* * *

Эрттенлик.
Кюнлюмге сукъланады
Чегет.
Ингирлик.
Чегетге сукъланады
Кюнлюм.
Кюнлюмге,
Чегетге да
сукъланмай
Черек
Тенгизге ашыгъады, —
андады Кюню,
Анда
Азатлыкъ,
Эркинлик!

* * *

Кюз артыны мудах кезюн
Къыш къарт къолу бла тырнады,
Кёлле аллы уллу ёзен
Болуучеди турналы.

Энди къыш кечеледе
Ач бёрю айгъа улуй,
Эрттенликге Черекде
Сууну жырлауу суууй...

Хар неге да бар насып, —
Турмазла былай бузлай!
...Къарт Назирни чанасы
Кетди, жазгъа жол ызлай.

* * *

Тансыкъ болгъаннга айт —
чыкъгъанды ай:
Мангылайчыгъында ай —
жортады тай.

* * *

Къыйын кюнлерим, апчыгъан кюнлерим,
Ачыкъ жаралай ачитхан кюнлерим,
Сизни харам этмедим мен,
Кёзюмю жашаугъа ачдыргъан кюнлерим.

Кёзюмю жашаугъа ачдыргъан кюнлерим,
Алдаулу умутну чачдыргъан кюнлерим,
Жюрегимде замансыз уюгъан
Сансызлыкъны къачыргъан кюнлерим.

Дуниямы тынгысыз желлери,
Къууанчымы къыйырсыз кенглери,
Къыйын кюнлерим –
Антлы тенглерим!

* * *

Мени къууанчларым,
жарсыуларым да,
Ахлуларым, тенглерим,
жауларым да,

Тауларым, таулуларым,
Апхамла, тангла –
Бары да керекдиле манга!

Мен туугъунчу
сен билдинг аны, –
Жокъду санга аз да тырманым.
Къор болайым жанынга,
жаранга – балхам,
Акъылман да,
чомарт да
дуния!

СЮДЮ

Элмен¹ айтды – эл айтды.

Ёзден адет

«Мен гюняхсызма!» – деяллыкъ болмаз:
Хар адамны да кесине туурады,
Тукъум атыча, эсинде турады
Гюнях иши, – аны киши алмаз!

Зибил бёрк² кий, – ол болушмаз санга,
Аллах табар, – къачып къутулалмазса,
Аман башынгы ат берип жулмазса, –
Ийман керек адамладан Анга!

Уллу-гитче, аз-кёп деп, жокъ гюнях:
Ийнек урла, ийне урла – гудуса,
Къардашынгы къанын ичген губуса, –
Барын тартыр базманында Аллах.

Мени да барды гюняхым. Алай, –
«Къагъанакъ да – гюнях жюклю», ол – хакъды:
Муну айтхан менден эслиди, – халкъды,
Гюняхымы букъдурмайма, угъай.

¹ Дебери жюрюген, сёзю ётген, халкъ ийнанган адам.

² Зибил бёрк (таурух.) – аны кийген, кёзге урунмай, кёрюнмей жюрюйдю.

Сен – ким да бол! – аны кёрген, – билген,
Налат бере, итле бла сюрдюрге:
Мен кесиме – кечим салмаз сюдюме,
Хар сёзюме шагъат болур элмен.

«Не огъурсузду бу жырчы!» – дерле,
Мен огъурсуз тюйюлме, огъурлума,
Огъурлукъну тынчлыкъ билмез къулума,
Аны да, хау, – Аллах Кеси тергер.

Туугъан жерим – Жерни бир кесекчиги –
Санга суймеклигим чегеги – Жер этеги.

ЧЕРЕК

Мечукъаланы Маликге

Табийгъат ишин биледи:
Элия айда Черек,
Къутуруп, алай келеди!
Ишкирти эсе – чѳрчек!

Чайнашкы да ашыгъады,
Къууулады, шууулдап!
Ючюсюн да ашырама
Ючайлыкъ жортууулгъа.

Мингжашар Черек барады,
Жалкъасы къайырыла,
Къадалып, ёшюн урады, –
Къоркъмай, жар къыйырына.

Бир да басма! Кѳрчю: тар да
Жыялмаз аны кепге,
Эмилик Черек жортады,
Тылпыуу бара кѳкге.

Гюрюлдеп, къайнап, сууумай,
Тер, кѳмюк басып юсюн,
Жагъаларына сыйынмай,
Кечикген сунуп кесин,

Ол – Шаркъгъа тутуп тартады,
Жан-жанын ашай, оя.

– Эй, Жарты айны жартыды
Жарыгъы да, – бош, зая! –

Деп, чабама да, арталда
Тынгыламай сёзюме,
Бузтуякъ жоргъа жортады –
Шаркъ – Хазар тенгизине.

...Кюн къайтханды, жарытады, –
Таулагъа нюрюн жая...
Гемуда Черек жортады:
– Хаух тюйюлдю, – деп, – дуния!

Жабагъылы
жары тайны
жайлыгъында,
жетип тутуп,
жюген салып,
жууушдурсанг, –
жол табар!

ИРИЧИГЕ КЪАЙТДЫМ

Оюууча таулу кийизни,
Иричини таш-айланч жоллары, —
Тансыкълайма мен энтта сизни,
Суратлайма озгъан жылланы.

Иричи — ышыгъым, базамам,
Сау этди кезкөрмез жарамы.
Жанымы гюняхдан тазалай,
Төгюледи Тейри жарыгъы.

Бу наныкъ ийисли жоллада,
Ишхилди ёрлеген төшледе,
Табылмаз тасымы жокъладым,
Жангыдан эсиме тюшюре.

Билирге, кёрюрге кызыннган
Жашлыгъым кьойлары да кюте,
Бир толмаз умутну ызындан,
Учунуп, ташайды да кетди.

Эсгердим да — кьалдым алданып,
Болгъанны кьайтмазын унутуп,
Ажымлы жылланы жалданы
Боллукъну сыфатын кьурутуп.

Аязчыкъ, бетиме ышыла,
— Эй, аяз! — деп, женгил узайды.
Бираздан Солтанны кьошундан
Келтирди макъамын «Озайны»...

Азатлыкъ, тазалыкъ хауадан,
Чайнашкы сууундан да татдым.
Жомакъгъа — Иричи таулагъа
Ёмюрден бери энтта кьайтдым.

Бешик ишлейди аппа,
Кюн толкунда жуууна.
Бешик ишлейди аппа,
Туудугуна к'ууана!

Бешик ишлейди аппа,
Сау дуняда рахатлык!
Жокъду аппагъа къартлыкъ:
Бешик ишлейди аппа!

Тенгиз толкунла кибик,
Бири бирин жута,
Озадыла кюнле... айла... жылла.
(Жылы мал орунга к'ойларын
жыя,

Санайды атам...
Бары да сау!..)
Чардакъ туман
Жибийди тышында...

ИРИЧИДЕ УА БЮГЮН ДА ТУМАН

Иричиде уа бюгюн да туман, –
Кёзню кёзге урсанг да – жукъ кёрмезсе,
Таурус къуш бол, алай къанат кермезсе,
Учуп, кюннге чыкъмазса бу аудан.

Эрикдиргенди. Къорарын марайма...
Къорамайды. Заманды: экинди.
Къошха кирсем, терезеден къарайды,
Къошдан чыкъсам, жалайды бетими.

Тепмез – тебер, этер мынга тырман:
Мылы жухун жетген жерге урады,
Мен суймеген букъгъуч оюн къурады
Дуниялагъа сыйынмагъан туман.

Къайын отун – къургъакъ. Жанады от.
Ожакъ тютюню туманнга сингеди...
Адам эсин басхан болса да тот, –
Унутмайма, хар зат да эсимдеди:

Эрттенликде, сюрюу къозгъалгъанлай,
Бу туманда мени да къыйнамазча,
Шекли болуп, жаным да къыйналмазча,
Аны – алай, муну уа – ма былай
Этерсе деп, жумуш айтып, атам,
Мени мында, къошда, къоюп кетгенди.
Къайытырын сакълап турама энди.
Ашхам жетди. Келе болур, баям...

Иричиде уа бюгюн да туман.
Кётюрюлюп, кёчер акъылы жокъду,
Кетмез къонакъча, олтурады, ох деп,
Тюзде туууп, таугъа келип къоннган...

«Шапасына» айып этмез атам:
Отун жарып, гёзенекге жыйгъанма,
Адыр къалдырмай, барын да жуугъанма,
Жангы суу келтиргенме шаудандан...

Кырдык ургъан жаяу жолчукъ, мени
Татлы тенгим болгъанынги билесе,
Бу туманда сен биргеме келесе,
Излей барсам саулукъ ийнеклени.

Сейирди къонгуроу тауушлары! –
Бирде – онгдан, бирде – солдан чыгъады,
Аяусуздан ары-бери чабама,
Бирде – тохтайма, тюнгюлюп, арып...

Кишенленген, къыргъый санлы къаспар¹
Туман тюбюнде пырхылдай отлайды.
Аны эшитип, батыр-батыр атлайма:
Тунакыда таныш таууш алайды, –
Жюрегингден къоркъуунгу къыстар!..

Ёрге чыгъып, энишге тюшюп кёреме,
Къулакъ салып, къарайма жангыдан,
Ийнеклерим а – тюз да жанымда! –
Къуунч тыпырлы, – къош таба сюреме!

¹ *Къаспар* – малкъар атланы къумалы къаууму.

Жете келип, шо мен да аланы
Саууп бошап, чыкъгъынчы аллына,
Къойларына таууш эте, атам,
Сабыр атлай, чыгъады тумандан!

Кёз байлангынчы, къармашып, ары, –
Ыстауатха санап-санап жыябыз.
Бары да – сау!.. Къошда – жылы, жарыкъ...
Шаудан сууум хазыр: къол-бет жууабыз.

Къайын отун – къургъакъ. Жанады от.
Ожакъ юзмелти туманнга сингеди...
Адам эсин басхан болса да тот, –
Унутмайма, хар зат да эсимдеди...

Къарайма да, эримейди туман.
Да, хо, тура кетер да, эригир, – деп, –
Атам да ингирде кирип келир, – деп,
Сакълайма да, – кёрюнмейди атам...

Иричиде уа бюгюн да туман...
Халал атам, жарыкъ сыфатынг – сауду!
Сёзюнг, атынг – эки къанатым – сауду!
Учуп, кюннге чыгъама бу аудан!

АТАМ

Средь проклинающих, среди всегда кричащих,
Ни на кого лишь ты ни разу не кричал.

К. Бальмонт

Игиликни марда этген адам, –
Жарыкъ кёллю, ариу сёзлю атам
Кесин тауда, тюзде да суйдюрдю, –
Анга ушайлырмамы?! – Къайдам!

Къыйын къадарлы, ол да бир таулу,
Азап чексе да, болмады даулу.
Адамлыгъын тас этмей жашады,
Алданмады, – дуния уа – алдаулу.

Огъур нюрюн теге эди бети,
Таза эди кимге да ниети.
Халаллыгъы чексиз болгъан атам
Къартха, жашха да кёл бере кетди.

Баям, бу къаугъасы кёп дуниягъа
Къоркъа эди, келир деп къыяма:
Къутхарыуну ийманлыкъда кёрдю,
Кёкге, Жерге да бирча ийнана.

Насийхатны, дерсни да багъала,
Алай юлгю – мурдорду, багъана:
Асыл атам ариу атын къойду, –
Андады хакъ, андады магъана!

МЕНИ ТАУУМ

Биз Аллахха ушайбыз,
Аны келямын окъуп.

Кязим

Тауумдан энишге къарап
Турама,
хар затны кёрюп
(Аллах да – хар затны кёрюп).

Кёргеними кёргенликге,
Билгеними билгенликге,
Мынафыкъ этди ишин,
Жашырмады бедешин.

Гюняхлы, сокъуранып,
Намазгъа уюмады.
Жут да, Аллахын танып,
Уялып тыйылмады.

Тилчи, ариу сёз айтып,
Ыразылыкъ алмады.
Зорчу, тобагъа къайтып,
Тюзлюк жанлы болмады.

Кёргеними кёргенле,
Билгеними да билгенле,
Мени кёргеним ючюн,
Мени билгеним ючюн,

Таууму ояр ючюн,
Кесими жоар ючюн,
Тюзлюкню жыгъар ючюн,
Къоз къапха жыяр ючюн, –
Арымаздан-талмаздан,
Къажымаздан-къанмаздан, –
Къадалып кюрешдиле,
Къаралып кюрешдиле!

Иблисге алдатхан
Къуллерына – Аллахдан
Эс-акъыл тилейме мен,
Кечимлик тилейме мен.

Угъай, Тауум оюлмаз –
Аллахха жууукъду да,
Андан таза жокъду да, –
Мени Тауум оюлмаз!

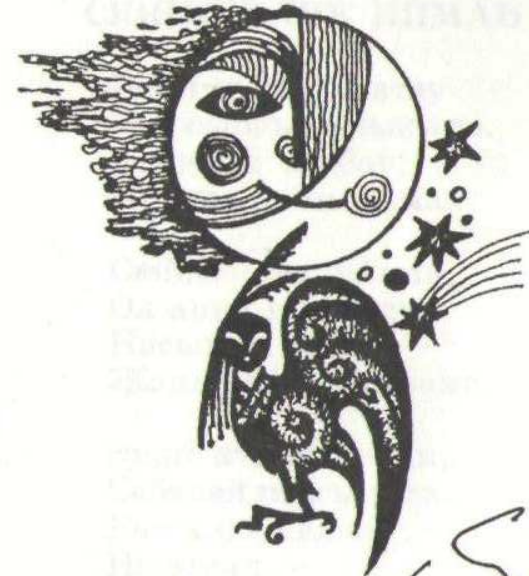
СЮЙМЕКЛИК ИЙМАН

ЭЛЬДОРАДО

Эдгар Подан

Тауладан да аууп,
Тюзлени да аулап,
Ол, тохтамай, барады, барады.
«Мен жетерме санга, –
Деп жырлайды, – сакъла,
Мен табарма сени, Эльдорадо!¹»
Жай да, къыш да жолда...
Энди къарт да болду,
Жюреги да тынганча урады.
Къыйырсыз эди жол, –
Эльдорадо уа жокъ,
Жокъ, къайда эсе да, Эльдорадо.
Бир сейир кёрюмдю
Кёзюне кёрюндю, –
Бу сорады анга, жал барады:
«Айт, биле эсенг сен,
Айт, къайдады бу мен
Быллай бир излеген Эльдорадо?»
«Жаханымди жолунг, –
Бар, – жаннетди жолунг!
Сыйратынг да андады, – алдады:
Бар! – деди кёлекке, –
Бар, сакълайды Кёкде
Ол жанынг излеген Эльдорадо!»

¹ Эдгар По, жомакъча, жаннетча, бир сейир къыралны юсюнден жазады. Аны къайдагысын киши да билмейди.

Сени сабырай, мен Кёк Ола байландым!
Жырларымы азат да, басымлы да,
Жашаууму таза да базымлы да
Энди икоратонг, – ма олдү байлыгым!

СЮЙМЕКЛИК ИЙМАН

Энди жокъ сылтау
Жарсыргъа азчыкъ да.
Этмейик кёзбау,
Ашыра да чыкъма.

Сюймеклик ийман,
Ол ариу ийманды.
Насыпха ийнан,
Жанынгы къыйнама.

Энди къыш келди,
Себелейди къар да.
Башхада кёлюнг, —
Не этгин, —
къадарды.

Ол сени сюер,
Сюймей болалмаз да!
Сен а болма сер,
Шо мангача, аз да.

Энди жокъ сылтау
Жарсыргъа азчыкъ да,
Этмейик кёзбау, —
Ашыра да чыкъма...

ТЮШ

Сени бийик элингде
Кечеги кёкню саулай
Жулдузла бийлегенде,
Шош, сабыр-сабыр атлай,

Къаланкъасындан бери
Жангы келин чыкъгъанча,
Бетинден ургъан нюрю –
Бир сейир гюл чакъгъанча,

Тау Артындан шу алай
Сатанай... эсе да, – Ай,
Чыгъа келип, элинги,
Сени бийик элинги

Жарыта эди, – жана!..
Жанынга битип жаным,
Тансыгъым тутуп, кюе
(Гудудан башха тюйюл!)

Хар хуна ташын сылай,
Таууш этмей, сынчылай,
«Жокъ тепген!» – дей, базаына,
Къутулдум арбазынга.

Нафысым хорлап, шашып,
Жанымы тиним женге,

Арсарсыз жууукълашып,
Къысылдым терезенге.

Мукъладисча, ол мени
Кесине тарта эди,
Ай суратлы кечени
Сютча жарыта эди!..

Тейри эшигича, кенг
Ачылгъан терезенгден
Къарап, кёрмедим сени.
Отоунг а – о сейир! –

Нюр жана тура эди!..
Сен а – жокъ... Туура эди,
Хау, – шашып бошагъаным,
Телиге ушагъаным...

Мен, кеталмай алайдан,
Агуман болуп, хайран,
Тепмей, сюеле эдим...
Болушлукъ излей Айдан, –
Ол обур Сатанайдан! –
Жал барып тилей эдим:
«Сюйгеними!..» – дей эдим...

Тилекле толмазы – хакъ...
Бурулдум да ызыма,
(Келгендеча, болмай сакъ,) –
Тебиредим. Арбазынга,

Сау дуниягъа да нюрюн
Тёге эди терезенг...

«Шау кечеле «кёмюрюн»
Ёмюрде да кёрме сен!» —

Дей, алгыш эте кетдим
Сени бийик элинге,
Чыкъ тюшген чакъда кёкден
Жолума, жюрегиме.

Ызымдан а, ашыра,
Шош, сабыр-сабыр атлай,
Тюз сенича, ышара,
Ай келе эди алай...

Сен кесинг эдинг ол Ай!

* * *

Зарлыкъ уун жюрегиме къоймадым,
Жутлукъ этип, намысымы жоймадым...
Хар нени да мардасы бар, — тюшюндюм, —
Сюйгеними нюрюнден а — тоймадым!

* * *

Экибизни сёкдюле,
Сёзюбюзню этдиле,
Сюймеклик орамына
Юре-юре кетдиле.

Кечирейик алагъа,
Жылыусуз къалгъанлагъа,
Сюймеклик орамында
Бизден дерт алгъанлагъа.

Кечирейик ишлерин,
Ол къара бедишлерин,
Сюймеклик орамына
Ажашып тюшгенлерин.

* * *

Хар неми да бил, таны, –
Бир санга туурады:
«Жангызлыкъ» деген жаным
Жангыла турады.

Нюр төгеди къарамынг, –
Жокъду жел, боран да,
Алатон атды тангым,
Чачылды туман да.

Сен жолукъмасанг – жарлы,
Тыпыры къургъан да
Мен болур эдим. Жаным
Жанынга къурманды!

«Бош сакълама, къой аны!» –
Деп, санга тырман да
Этдиле. Тёздюнг! Жаным
Жанынга къурманды.

Жулдузум болуп жандынг,
Жангыдан туугъанма.
Сен сюесе да – жаным
Жанынга къурманды!

Къышны къыш къыямасы – чилле эди,
Сен а бир ариу кюле эдинг,
Жаз жылыуу уча эди тийреде,
Экибизге насып тилей Тейриден,
Кёзлеринге къарай эдим, къууанып,
Хар небиз да баргъан кибик къуралыш...

Къыш чилледе чакъгъан гюл –
Ышаргъанынг, кюлгенинг.
Сенден кёлюм чыкъгъан кюн –
Жаным да чыкъсын мени.

* * *

Жаз башы жабагысын артады, –
Жабалакъ.
Кёзю кыйып, бу акъ къаргъа
Къара къаргъа къонмаз.
Жюрегим да акъ жырын тартады.
Жол да – акъ...
Къыш – акъ тон кийген къарт угъай,
Къанкъаз эди,
Къанкъаз!

ЖАБАЛАКЪ

Жукъу басханды шахарны,
Бир жан да жокъду тышында.
Ушакъ нёгер этдим къарны, –
Ол ангылар деп, ышана.

Жаууп турду, тохтамай, къар,
Къулакъ салып айтханыма...
– Мадар этсенг – этер къадар,
Ийнан, – деди, – Аллахынга.

– Суйгенинги суйгенине
Шагъатма мен, Тейри, – деди, –
Экиликни жюрегингден
Къыста, къачыр кери! – деди...

Ол къар, сени къапханымга
Къайтырымы дурус кёрюп, –
Эрттенликде къопханымда,
Кетип тура эди, – эрип...

* * *

А. С. Пушкинден

Умутларым таба учунмай,
Азат болса эди жаным,
Мында къалып: «Бу хычыуун да,
Бу зауукълу да дунияны
Аты – жомакъды, хау, жомакъ!» – деп,
Алай жашар эдим, алай, –
Сюйгениме да: «Акътамакъ!» – дей,
Ёлюп кетгинчи ийнаялай!..

* * *

Бир атлай да – ызынга къарайса,
Мадар этмей, сылтаула къурайса,
Дагъыда сен суймеклик сурайса, –

Аллай адет ким кёргенди, айт?!
Къайт тобагъа, къайт тобагъа, къайт!

Сен суйгенча болмай, къаш тюесе,
Кюнюнг – жокъ, кече да – шош кюесе,
Жандауурлукъ сакълама – бош кюесе, –

Жангылгъанса. Терс а кимди, айт? –
Къайт ызынга, къайт ызынга, къайт.

Сюйгенинге: «Мёлегимсе! – дейсе, –
Сыйлы Аллахдан тилегимсе!» – дейсе,
Хар умуту толурун излейсе...

Кёп кюйгенди – кыйналады ол...
Гюняхсызды – ийнанады ол!

Сёзюнг – сёздю, тилегинг – тилекди,
Жанынгы амалсызлыкъ бийлепти,
Кеч туююдю – кечирмезча этме,

Кеч болса – жырынг жилир, улур,
Кеч болса – дуниянг такъыр болур.

Көмеуолге башынгы көмерсе,
Терслигинги сур хакъын төлерсе,
Сюймеклигинги кюлюн төгерсе...

Мөлексиз къалай жашарса, айт?!
Къайт... не – ары, не да – бери къайт!..

«Мен билгенча билмейсе кесинг да
Ким болгъанынги:
Жай кёкден изми келсин да,
Кюн болгъанынга
Тюшюнюрча бир этсин!» – деп,
Тиледим Кёкден...

Энди сен
манга
къарайса

Бийикден.

* * *

Эслер болсанг – борбайларым кыйылып,
Эл жарсыгъан бир фактыргъа ушайма.
Сюймеклигим – кюй этерча – кыйынлы, –
Мен тели уа ийнар айта жашайма.

Къарны-бузну элек-элек этеди
Алтотурну кюн таякълы жаууну,
Къыш алдауду, жаз а – хакъды, кертиди:
Жомакъ чагъы башлансын жашауунгу.

Ийнарларым – бийик учхан къанкъазла, –
Санга тежеп, насып къанат къакъсынла,
Алтотурну хур кызлары – жанкъозла, –
Санга ушап, юй аллында чакъсынла.

Билир болсанг – энтта сени сюеме,
Алданганма нюрюнге-къууатынга.
Алгъышымы ийнар этип иеме:
«Сур къадарынг ушасын, – деп, – атынга!»

* * *

Биле тургъанлай –
суймез жеримде суйдюм.
Биле тургъанлай –
кюймез жеримде кюйдюм.
Биле тургъанлай,
салдым башымы отха.
Биле тургъанлай...
излемейме жол артха.

* * *

Сени ючюн кюйюп-бишип жашагъан,
Кече-кюн да кеси кесин ашагъан,
Акъылындан, саулугъундан бошагъан,
Ол жазыкъны алай ачы къаргъама.

Санга баргъан жолсуз жолу узакъды,
Хар атламы адам тѳзmez азапды,
Жетсе жетсин, – табарыгъы тузакъды, –
Ол жазыкъны алай ачы къаргъама.

Сен ариуну ариулугъунг алдауду,
Анга айтыр хар бир сѳзюнг ол – дауду,
Жангылгъанын билир кюню алдады, –
Ол жазыкъны алай ачы къаргъама.

Душманы уа, ахы кетип, къарайды,
Жарты жолда абынырын марайды,
Ибилисни болушдуруп къаргъайды
Ол жазыкъны. Сен а... сен а – къаргъама.

* * *

Гюняхлыма, жангылгъанма, – билеме,
Жюрегимде харамлыгъ' а излеме:
Терс да болдум, тюз да болдум сени ючюн, –
Айырылыкъны ачы сѳзюн билеме.

* * *

А. С. Пушкинден

Кечермисе манга гюняхымы:
Шеклик ууу жүрегиме синггенди.
Менисе, хау: да сора ахымы
Алып тургъанынг, жаным, айтчы, ненгди?
Умутчула, санга табынганла
Жарыгъында жууунсала сюесе,
Ариу айта, тынчлыкъларын ала,
Бирде кюлсенг, бирде уа – къаш тюесе.
Эсим – сенде, жарлы жаным – сени,
Сюйгеними билесе да – базаса,
Сан этмейсе, жаным бла озаса,
Эслемейсе, кюсемейсе мени;
Ташданды жүрегинг, кёз-къаш да бермей,
Тураса сен, кюйгеними да кёрмей.
Ачыу тийип, чыгъып кетсем да – бош:
Сен кърккъмайса: кълалып кълаласа хош.
Башха ариу манга кёзюн сюесе да, –
Кълайгъырмайса, билдирмейсе бир жукъ;
Къларамында сезим чирчиги жокъ, –
Сабырса сен; анга жаным тёзсе да,
Бир айт манга: кълатыбызгъа келип,
Санга къларап, сёзюбюзню бёлюп,
Къларгъашымы салам бергени – неди?..
Кимингди ол? Къларайма да – кюеди,
Экибизни бирге кёрсе?.. Алай,
Дагъыда сен аны кълонакъ аласа,

Жүрегиме болмаз жара саласа, –
Кълалай жашайым сора, айт, – кълалай?..
Болса да – сен мени сюесе, жаным...
Бирге кълалсакъ – менден насыплы жокъ!
Эринлеринг – жылы тылпыулу! От!
Таза жүрегингден айтаса: «Ханым,
Сени сюеме мен! – деп, – кърккъма, кърккъ!»
Сюесе, хау, алай а бил неми да,
Унутма жаныма тийгенинги:
Сен билмейсе, кълалай сюйгеними,
Сен билмейсе, кълалай кюйгеними да.

ТОБАГЪА КЪАЙТЫУ

Къыш жууукъду. Кёк – чууакъ.
Учхарады жол, бууакъ.
Тилек эте, терекле,
Къолларын жайып кёкге,
Сюеледиле мудах...
(Хар этген ишим – гюнях.)

Черекге къарайма, – шум,
Тунчукъгъанды тауушу:
Гинасууча, жылтырай,
Жиялумукъча, къалтырай,
Шош саркъады, бир мудах...
(Хар айтхан сёзюм – гюнях.)

Мен сюдюме кесиме:
Тенг, жууукъ да келсинле,
Гюняхлыма да, – мени
Налат ташха «керсинле»,
«Насыбын жойгъан тели, –
Бу – мурдарды!» – десинле.

Оюлгъанды къадарым,
Оюлукъча къабырым...
Ауанам, – бу кёлеккем¹,
Къолларын жайып кёкге,
Жалбарады шош, мудах...
Да кечерми да Аллах?!

¹ Кёлекке – ауана, кёзге кёрюнген зат.

* * *

Ингир. Сен – анда, мен – мында.
Кечикген къанатлы башым бла озду, ашыгъып.
Терек. Тохтадым къатында.
Мен ушайма анга: ол – жазны, мен – сени
ашырып...

Угъай, ол – башха, мен – башха:
Жаз келликди анга, жаярыкъды жылы
къучагъын.

(Къарчыкъ... чакъырады къышха.)
Насыплыды терек, насыплыды анга ушагъан!

* * *

«Нек кечдим?» – деп, сокъуранма, кыйналма,
Бош ахтынма, эсинге да алма.
Кюймеймеми тюнененге мен а, –
Терс болсанг да: «терссе», – деп айталмай.

* * *

Арыгъанса, эрикгенсе – билеме.
Арыгъанма, эрикгенме – билесе.
Амалсыздан кюлмез жерде кюлеме.
Адыргыдан кюлмез жерде кюлесе.

Ачыуумдан айтмазымы айтама.
Ачыуунгдан айтмазынгы айтаса.
«Терсме, терсме!» – деп, тобагъа къайтама, –
Шукур! Энтта сен ызынга къайтаса!

Жюрегими эки юлюш этгенме...
Бёрю болуп улур чекге жетгенме.
Сюймеклигим жау болгъанды башыма.
«Кааба ташы – босагъангы ташына
Къор болсун!» – деп, кычырама дуниягъа.
«Сёзюнг – сёздю...» – дерсе сен а биягъы...

* * *

Къууанчымды сени суйгеним,
Жарсыуумду сени суйгеним,
Башымы алгышлыкъ, къаргышлыкъ да
этген –
Жазыуумду сени суйгеним.

Сууукълукъ сынатхан къадарынг,
Сыныкълыкъ сынатхан къадарынг,
Къаралып кюрешсе да, – мелексе да сен! –
Ариулай, тазалай къалалдынг!

Ариулукъ къачынга табынып,
Тазалыкъ къачынга табынып,
Санга барайым деп, чыкъдым жолума, –
Жеталмай къалдым, абынып...

ЖУЛДУЗСУЗ КЕК

«Эриксем – билirse», – дейсе,
Ол а сёзмюдю, бир айт?!
Кюн сайын сылтау излейсе,
Энди, ма, болду бир ай:

Мен сакълай да, сен а келмей,
Сёлешген адет да жокъ...
Не жашамай, неда ёлмей,
Жырымы жыкыгъанча окъ,

Агуман болуп турама,
Къарангы кёкге къарап...
Я Аллах, Я Аллах, жалбарама,
Я Аллах, Сен бизни къура!

Жангылмазча эт Сен, Аллах,
Эс-акъыл, сезим да бер,
Тюз жолунгу элт Сен, Аллах,
Сабырлыкъ, тёзюм да бер!..

* * *

Сени жарыгың –
Мени барлыгың, –
Барама, барама... баралмайма.
Сенден узакъда
Жаным – тузакъда:
Турама, турама... туралмайма.

Кийикди къадар,
(Тапмазса мадар!)
Къадырча, чюйреди, – илешмейди...
Баям, гюняхың
Кёп болса, – Аллахың
Дуния насыбын да юлешмейди.

Кечем – жукъусуз,
Кюнюм – тынчлыкъсыз:
Ишим да, башым да къуралмайды.
Кемем – желпексиз,
Тенгиз а – чексиз, –
Бурама, бурама... буралмайма.

* * *

Санга дери – жашадым-жашамадым,
Санга дери – кесиме ушамадым,
Санга дери – шашхын болуп айландым,
Жан тенгликге кезбауланы сайладым.

Сени кёрюп – эследим барны-жокъну,
Сени кёрюп – жангызлыгыңдан къоркъдум,
Сени кёрюп – дунямы таныдым,
Ариулукъгъа, тазалыкъгъа табындым.

Табындым да – табанладың жанымы,
Табындым да – къобалмазча абындым,
Табындым да – исси-исси къапдырдың,
Ариу айта, эшигими жапдырдың.

* * *

Жюрегим санга – ачыкъ, –
Тюзлюгюн эслемединг...
Сюймеклибиз – ачы, –
Бир мени терслекегин.

Заманымы бошуна
Къоратдым деп айтмагъын.
Жангызлыкъны кышына
Жанымы сагъайтмагъын.

Ачыуунга хорлатып,
Иймансызлыкъ этмегин.
Акъ кюнюмю къаралтып,
«Тур алай!» – деп, кетмегин.

* * *

Къалай суйсенг да бол, – эркинсе! – дейсе,
Къалай болсам да – не? – сен кимсе?! – дейсе.
Кёзлериме къара да бил неми да:
Тюзлюгюмю да кёр, терслигиме да.

Обурму, шайтанмы кесди жолуму,
Къара жин къаргъапмы озду? – жыгъылдым.
Сууукъду дуня, – учхара, тырмылы...
Эшик юсюнде биягъы тырманынг.

Сен суймейсе назмуланы,
Мен а назмула жазама,
Ол, баям, мени жазамды –
Сен суймейсе назмуланы.

Сен суймейсе назмуланы,
Мен а къоймаздан жазама,
Хар бирин санга, жазгъа да
Жоралайма аланы.

Керекмиди алданы?
Керекмиди учунуу да?
Сен суймейсе назмуланы, –
Суймезсе сен назмучуну да...

* * *

Ол – азатды, ол – эркинди,
Жокъ анга тыйгыч, зиндан.
Мен а кимме? Мен а кимме?! –
Умуту ёлген бир жан.

Ол санга, менича: «Кел!» – деп,
Тилекчи бола турмаз:
Сен – Хауаса, ол а – Желди, –
Учуруп кетер, – сормаз.

Къууанырса, той этерсе,
Сыйынмазса дунягъа:
«Насыбым тутханды!» – дерсе...
(Алданырса биягъы.)

Жел а... Жел а, эригир да,
Жюгюнден азатлана,
Жангыдан къанат керир да,
Учунур узакълагъа.

Сен – Хауаса, мен – Адамма,
Ол – Шайтан Желни – кеси!
(Аллахдан сунуп, алданма, –
Ибилисди иеси.)

Сен – женгилсе, сен – Хауаса,
Тин керекмейди санга:
Сен Шайтан Желни къууаса,
Табынаса Шайтаннга...

* * *

Сёзюнг кёкню элгендирди,
Ташны, тауну да сагъайтды.
Сени угъай дегенинги
Жюрегиме кысып къайтдым.

Умут этмезча ашырдынг,
Кетдим, шашхын бола, кюе.
– Жарылчы бир! – деп, къаргъашым,
Къолтугъунга кирип, кюле.

Къанатымы созуп къайтдым,
Келдим такъыр фатарыма.
Суратынга къарап, айтдым,
Айтханча сур къадарыма:

Мени былай ууатыргъа
Дертинг болур эди, баям,
Аяма энди: сёк, къаргъа, –
Къабырча тарды, тар – дуниям.

Сен хапарын айтхан терек
Кюзде чакъгъан эди бир кеч,
Аныча, сер, жаланжюрек, –
Жарыгъынга болдум да ёч, –

Кёзню жумуп ачхынчы, кюн,
Бийик кёкню аулап, батды.
Сенича, ким жарытыр, ким?!
Бозбет, сокъур тангым атды...

* * *

Кёзлеринге къарадым да,
Таныялмадым сени:
Сёз – ол бошду, – къарамынг бла
Къаргъышлай эдинг мени...

Сёз – ол бошду, сёз фурады,
Сёз – ол къуу болгъан терек, –
Жюрегим алай урады,
Сёз керекмейди, керек.

Жюрегим алай урады,
Учунады ызынгдан,
Жырымы бойнун бурады,
Сынатады кёр, зиндан.

Жюрегим алай урады, –
Таушун къатлайды кёк,
Айтыры – зикир, сурады:
«Къайт!» – деп, – «Къайт!» – деп, –
«Къайт!» – деп, – «Терк!»

* * *

Сюйгенни кючю жетмез
Сюйгенин унутургъа.

Кязим

Сюесе деп жашай эдим,
Иги къууум эте.
Акъылымдан шаша эдим,
Эсим санга кете.

Ийман-диним да сен эдинг,
Жаным-тиним да сен.
Ёхтемлигим ёсе эди,
Сен ышара келсенг.

Ауазынгы эшитмесем,
Жолукъмасам санга,
Кюйюп-бишип, къара кесеу.
Бола эдим тангнга.

Санга къоркъуп, ахым кетип,
Ашхам кёгю жилий,
Ары чабып, бери жетип,
Излей эдим алай...

Боллукъ болду: сен суймейсе,
Истемейсе мени.
Кюеме мен. Сен кюймейсе, –
Терслемейме сени.

Кетгенсе сен шайтан ургъан
Бир учхара жолну,
Душманларынг сакълап тургъан –
Онгну угъай, – солну...

«Унут!» – десем унамайды,
Тыкъсыйды жүрегим,
Кесин жукъгъа санамайды,
Излейди нөгерин.

Жаным, сенсиз жер тапмайын,
Къзакъ бөрү болур,
Кече сайын юйюнг таба
Созуп-созуп улур.

Бирде уа ол, жауун болуп,
Жассы чакъда жауар, –
Кёкден келген даум болуп,
Босагъангы жууар.

Эрттенликде уа, кюн болуп,
Терезенгден тиер,
Отоунга эркин болуп,
Сени суйюп – кюер...

* * *

Сангырау къар жауады, тынгысызды,
Сокъур ашхам да къармала келеди.

«Жокъду Ай да, жокъду жол да,
жокъду ыз да...»
Терезегиз, манга къарап, кюледи.

Сизни юйден бизни юйюбюзге уа
Алай жууукъду жол, алай жууукъду...
Келечиле келгендиле сизге уа.
Жауады къар. Узакъды жол. Сууукъду.

Сакълап турдунг. Айтырымы айтмадым.
«Юйге къайта бар!» – дединг да, – къайтмадым.
Мен айтырны энди биреу айтханды,
Юйюгюзге киеу болуп къайтханды.

Сенмисе терс,
Менмеми терс? –
Тюзню, терсни да
Айырмайыкъ энди.
Озду жайыбыз,
Элия айыбыз, –
Сюймеклик жырыбыз
юзюлгенди.

Аны жангыдан,
Жангыртып,
жырларгъа
Жокъду мадар да,
къадар да.
Жокъду, билеме...
Алай ызынга
Къайтмазмыса?! – деб' а
къарарма.

Къарарма, жокъларма,
Турурма сакълап,
Ийнанып, – ийнамым –
ийманымды.

Бу жырсыз жашауда,
Жылыусуз жашауда
Болдунг ийнарым, ийнагъым да.

* * *

Мен, сормай, атладым босагъангдан, —
Да кеч кюнню жылыууна алданганны,
Жерде жашау кёллю айланганны,
Сени жарыкъ умутуна санай.

Мен, сормай, жырладым жырларымы, —
Да кеч жыры ауур кёрюнгенни,
Эссизликден базып керилгенни,
Бийик багъа биче жылларына.

Мен, сормай, жаратдым сыфатынгы, —
Да кеч кесин санга дурус кёргенни,
Бирде, келип, тынчлыгъынгы бёлгенни,
Кесин жагъа шарайыпсыз атынга.

Мен кимме?! Жалангач жүрегимден
Тюздю, тюз сени ийменнгенинг.
Болсада — кеч, тилейме, кеч мени,
Ариулукъгъа жаны термилгенни.

* * *

Аллах санга берген ариулукъну
Айтырча бермеди манга фахму.

* * *

Кел, Къарачач, Къара ташха барайыкъ,
Къара ташны жилий-жилай жарайыкъ.

Гошаях бийчени кююнден

Акъ кюнюм, чууакъ кюнюм,
Чум къызаргъан чакъ,
Сакъ ёнюнг, жомакъ ёнюнг –
Узакъдан-узакъ.

...Хаух жауап этген эдим,
Бош, – кюлюп, ойнап.
Таш атыш кетген эдинг,
Сарыуунг къайнап.

«Кетме! Къайт!» – деп чапмадым,
Этмедим къайгъы.
Кеч чыкъдым да, – тапмадым,
Келмединг къайтып.

«Не насыпды, – дей эдим, –
Сюерин суйген!..»
Энди... энди демейме,
Менме да кюйген.

Энди мен сакъламайма
Жай жолларынгы,
Энди тансыкъламайма
Хур къолларынгы.

Энди ашыкъдырмайма –
Келмесин ашхам.
Сен къалдынг къыркъар айда,
Суйгенинг башха.

Мен а жансуймез къышны
Журтуна кирдим.
Басханда Къара ташны
Жарылып кёрдюм...

Акъ кюнюм, чууакъ кюнюм,
Чум къызаргъан чакъ,
Сакъ ёнюнг, жомакъ ёнюнг –
Узакъдан-узакъ.

* * *

Сенсиз...
Тамбла, бирси кюн да
сенсиз.
Хар келлик кюн –
бюгюннге эгиз:
Озарла,
ашыкъмай озарла,
Хар бири да жылча созула...
Алада не жаз, не жай болмаз,
Кюз арты жылыу да табылмаз.

* * *

Изле-излеме, кесинге
Сен энди жан нөгөр тапмазса,
Насып юлюшюнго татмазса,
Дуниянг кетгенди терсине.

Къадар деп айтма, ол сылтауду,
Мадар этмез ючюн сылтау.
Санга шо къум тебе да тауду,
Минги тауча, бийик бир тау.

Жылдан-жылгъа болжал этдинг да,
Ишинг берю ашы болду.
Жанынг – жалдан, тининг – ертенди,
Айынг, кюнюнг да тутулду.

Кюесе... Кюй этген төреди.
Сотур болур эсе жаранг, –
Кюй эт да, айт: Аллах кёреди, –
Санга дурусду кюй – жырдан.

Бир ыйыкъдан бери ичесе
(Эсин жууса эди ичген!)
Жети жылгъа артха «кёчесе»
(Нечик иги эди кёчген!)

Изле-излеме, кесинге
Сен энди жан нөгөр тапмазса,
Жети жылгъа артха къайтмазса,
Ичип, жуумазса эсинги.

* * *

Сен ариуну кёкден тюшген мёлекге санай эдим,
Сен ариуну кёрмей турсам, –
жер теберик суна эдим.

Мени кёюп кетген эдинг, –
жер а... жер а – тепмеди,
Мени кёюп кетген эдинг, – эсимден а кетмединг.

Хау. Жаланда жай чиллеси адетин буза эди:
Арбазыма жете келип, – тёбентин оза эди.

Хау. Жаланда кыш чиллеси жанымдан эте эди:
Къажымагъан къара боран жырымы элте эди.

Сенсиз кюнюм – Кюнсюз кюнюм, –
сакълай эдим – къайтмадынг.
Санга айтыр сёзлерими мен башхагъа айтмадым.

Тюнюмде да, тюшюмде да кесинге тубетмединг.
Насыбымдан тюнгюлтсенг да, –
эсимден а кетмединг.

Сен ариуну кёкден тюшген мёлекге санай эдим,
Мен Ёрюзмек туююл эдим, сен а... –
Сатанай эдинг.

* * *

Мен суюгенча болмады, угъай.
Мен суюгенча боллукъ да болмаз эди.
Кёп умутум къала келди умутлай, –
Аллах айтса, – бу жол да толмаз эди.

Сер умутчу – хар терслик да кесимде,
Эски ызын тас этген – Черекмиди?
Адам эсенг – ояргъа керекмиди?
Къаламадым, ойгъаным а – эсимде.

Кесим такъдым бугъоу ишлеп кесиме, –
Ычхыныргъа къыйынмыды, тынчмыды?
Мени санга суюмеклигим гунчмуду, –
Сен тутсанг да терслигими кёзюме?!

Мен суюгенча болмады, угъай,
Мен суюгенча болса да – суюмез эдинг...

БАЙРЫМ ИНГИРИ

Сордум, кёзюнге къараялмай,
Сордум, солууум тыйыла,
Алгъынча, сылтау къураялмай,
Сордум, санларым кыйыла.

Жаным къоркъуун эрттеден да –
Этген жууабынг эштилди...
Да кюй, кюерик эсенг, энди, –
Билеме дединг да, – билдинг.

Кёзюм къарангымы этеди,
Дуниямы болду къарангы? –
Сени душманым терилтеди
Узакъ жеринде кыралны.

Манга жетгени – жаханымми,
Жаннетмиди?.. Билмейме, бил...
Жангылмагъан бармыды? Кимди?..
Угъай, – файгъамбар да туююл.

Байрым ингири... Оразады...
Кечер эдим, – жокъ къарыуум.
Хар не да кетеди, озады,
Къалады жүрек аурууум.

* * *

«Ёлюмсюз туююлме мен да,
Ёмюрлюк туююлсе сен да,
Хар кимни да, келгенича,
Хакъды, хакъ – кетериги.

Суюмеклиг' а – ёмюрлюкдю!» –
Деп тургъанма, – ётюрюкдю:
Жер да, Кёк да элгенирча –
Къуу болгъанды жүрегим...

АШХАМ

Бой салмазгъа амал жокъ оноууна, –
Аллах суйсе, Минги тау да оюлур,
Бек къалангы бек терен отоууна,
Жеппи табып, къара чайыр къуюлур.

Иги къууум бийлеп эди эсими:
Жаньмы да, къаньмы да ийнагъы
Сен ариуну къайтырынга ийнанып,
Насыплыгъа санай эдим кесими.

Ашхам жетди къачхы кёкню къаралта,
Кеч турнала учадыла шургулу,
Жан юйлери ызларындан таралта,
Жюрегиме, сюнгю болуп, урулуп.

Аллах жазгъан суймеклик дууабызны
Акъ бойнунгдан юзюп алып кюйдюрдюнг,
Харам этип ол татлы дунябызны,
Сер башьмы ташха-ташха тюйдюрдюнг.

Бой салмазгъа амал жокъ оноунга, –
Къадарьмы алтын тауу оюлду,
Букъу басхан, ау басхан отоуму
Терезеден къара чайыр къуюлду.

Жаным – сен болмагъан жарьды, –
Жырым жангыз къалгъан жарь,
Анда жангы тангым жарьды,
Анда отум жанар жарькъ.

Анда алдау, кёзбау да жокъду,
Анда антын бузгъан да жокъ,
Мында уа сёз – ол ууду, отду,
Мында уа хар кёзде да окъ.

Алай эркинме мен, азатма! –
Жолум – сен болмагъан жарь,
Мени мында тыймаз бир зат да, –
Шеклигими къоюп – арь.

Жангылгъаным тамамды. Энди
Мени обур да алдамаз,
Суймеклигим – той эт! – ёлгенди, –
Сени, мени да къыйнамаз...

Сау къал! Жаньнг жерде бир жан да
Сынамагъан насып кёрсюн,
Аллах санга, сайлап, жаланда
Дуня игилигин берсин!

ОЗГЪАН ЖАУУН

Дунияда саууму-шаууму,
Барымы-жогъуму да унут:
Жеталмазса озгъан жауунну
Ызындан жамычы бла къуууп.

Мен – ачыкъ, сен а – сакъ, акъырын, –
Киритли кюбюрде жашагъан,
Жюреги айтханны акъылы
Угъайлап, бырнаклап бошагъан:

Гюллеге да, жазгъа да – угъай, –
Сюерик жерингде – суюмезге!
Бир кюннге, биразгъа да – угъай, –
Кюерик жерингде – кюймезге!

...Къызыудан солууу тыйылып
Тохтагъанды, ауурду хауа.
Ингирге шималдан, жыйылып,
Булутла жетерле да – жауар.

Мудахлыкъ бийлеген тийрени,
Бурчакълар да, аямай тюер.
Жанынгдан эсе бек суюгенинг
Сен кюйюп бошагъан кюн сюер...

Дунияда барымы-жогъуму,
Саууму-шаууму да унут.
Унутханча озгъан жауунну,
Жауарыкъ жауунну да унут.

ЭРТТЕНЛИК

Энди бар. Ахшы жолгъа. Эркинсе.
Эсча, желкъанатды эркинлик.
Сен менден кетесе, – эрикгенсе,
Къучагъын жаяды эрттенлик.

Жанынга ийман тилей къалама,
Нюр тилей, жылыу тилей, – насып!..
Сен кетесе, ызынга къарамай, –
Жангыдан жаным тапмаз тасым.

Сен кетесе... терк-терк, келгенингча,
Арсарсыз, – таукелди атлашынг, –
Эрттенлик кеси да элгенирча,
Чачылырча ат ургъан башым.

«Бар!» – дедим, башха амалым болмай,
«Бар!» – дедим, Кюнюм а – туманда:
Сюелеме, сын къатып, тебалмай,
Журтуму бергенча душманнга.

Сен кетесе, биргенге уа – Кёк да.
Къучагъын жайгъанды эрттенлик!..
Дунияда хар не да ёмюрлюкдю,
Ёмюрлюк кеси уа – биркюнлюк.

Отоууму жарытады суратынг,
Жюрегимде нюр жанады сыфатынг.
Дууаныча, шыбырдайма атынгы, –
Сау боллукъча сынып тюшген къанатым.

АЧЫКЪ СЁЗ

А. С. Пушкинден

Александра Ивановна Осиповага

Сени сюеме, ишими
Къуралмазын билип кюйсем да,
Ачыкъ этеме, сен кюлсенг да,
Жулунмазлыкъ бедишими.
Манга ушамайды, заманды,
Актыл жыйсам керек, алай
Бу суймеклик ауруу алгъанды
Жюрегими, бийлеп саулай.
Сенсиз болалмайма арталда,
Сени кёрсем – ийменнгенден
Къалып къалама шарт айталмай
Сени къалай суйгеними.
Ары озсанг, бери ётсенг да,
Эштсем женгил атлашынгы,
Мёлек ауазынгы эштсем да,
Мен тас этеме башымы.
Ышаргъанынг – манга жубанчды,
Сансызлыгынг – къайгы, къаугъа,
Сен къол берсенг – манга къууанчды,
Тансыкълыгъым ючюн саугъа.
Тигиу эте турсанг да, аллай
Хычыуунлукъ табама, – талмай,
Оюу саласа, ийилип,
Къарайма мен а, кёз алалмай,

Санга, сабийча, суйюнюп.
Айтама, ариуум, жашырмай,
Тюшюн жүрек кыйыныма:
Жангыз кесинг, бир жан ашырмай,
Жүрүйсе эл кыйырына.
Бирде жилайса, сагъайтаса,
Бирде – тенгинг бла бирге
Узакълада солуп къайтаса,
Къобуз согъаса ингирде.
Алина, жан аурут, тилейме,
Мен суй деп кысмайма сени,
Гюняхларым ючюн мени
Аллах да суймейди, билеме!
Алай – хаух айт! Жалгъанынга
Ийнанайым, – ах, ол кюйюмдю:
Мени алдагъан кыйын туююлдю, –
Ыразыма мен алданыргъа!

ТЕМИРКЪАЗАКЪ

1

Жетегейле –
жети жулдуз,
жети кекден
жерге къарап,
жети жылны
жарыкъ-жарыкъ
жандыла.

Жолсуз жолну
жортуп кетди
жабагъылы
жары тайым, –
жети жылны
жырып къайтмаз
жангыдан.

2

Желден женгил
желпек эди
жашаууму
жылы жайы,
жырлы жайы,
журлу жайы, –
жомагъы.

Жомагъымдан
жанлап кетдинг,
жау чырагъым
жалдан эте,
Жер жүзюнде
жангыз сени
жокъладым.

3

Жокъладым да,
жолукъмадым...
Жазыумуду,
жорукъмуду? –
«Жарсыгъаннга
жанлы чабар», –
жокъ мадар.

Жалгъан дуня
жаннет болмаз,
жалдат къадар
жада болмаз, –
жыры ёлген
жарлы жаннга
жокъ мадар...

4

Жумаругъум –
жан дарманым,
женгдиреме:
женгил эдим, –
женгил къызгъан
женгил сууур, –
жан аурут.

238

Жашлыгъында
жангылмагъан
жокъду, жаным,
жыгъылмагъан, –
жети кере
жал барама:
жан аурут!

5

Жандауурлукъ
жан къалдырыр,
жан аурутсанг –
жанкъоз чагъар,
жабалакъдан
жасакъ жыя,
жаз жетер.

Жаздан сора
жайым къайтыр,
жырларымы
жырын айтыр:
«Жан жууукъгъа
жетген жууукъ
жокъду!» – дер...

6

Жал баргъаным
жарамады,
жазыуубуз
жалгъанмады,
жассы кёкден

239

жууап сакълай,
жалкъыдым.

Жангызлыкъны
жансыз огъу,
жазмаз огъу,
жакъан огъу
жюрегимде
жети жара
жандырды...

7

Жолсуз жолну
жортуп кетген
жабагъылы
жары тайым, –
жети жылны
жырып къайтмаз
жангыдан.

Жарсыуума
жарсыу кьоша,
жюрегиме
жауадыла
жети кекден
жибек жаллы
жауунла...

...Темиркъазакъ –
жангыз жулдуз...

АКЪ ТОЙ

Поэма

Байрым айы акълайды дуняны.
Баям, бу къар жауа болур Айда да.
Жауса – жаусун... къышда угъай, жайда да, –
Кюн, от да эриталмасын аны.

Сюеме мен къарны тазалыгъын:
Жаным алгъын таза эди, аныча.
Жауады къар. Эски дуня – жангыча,
(Дуня да, хау, жангы эди алгъын!)

Жауады къар. Бу акъ тойгъа къарап,
Экибизге да акъ назму къурайма.
Тюшюм сунуп, тегерекге къарайма,
Тансыкълыгъым жюрегими тарап...

Кекден тюшгеним – акъ мелегим, сен,
Бу акъ тойгъа къууат сала, тепсейсе.
Белги берип: «Сениме, жаным!» – дейсе,
(Тюшюнг, тюнюнг да бирдиле – суйсенг!)

Тюшюм, тюнюм да бирдиле... Алай –
Жырын жойгъан – жанын жойгъан, ол – оуду,
Келю такъыр, кюнсюз факъыр да – олду.
Гюняхымы кечмезсе сен, угъай...

Керюннгенинг – алдауду, келекке!..
Болса – болсун: жаным къансын андан да,

Манга асыуду бюгюн ауананг да,
Ыразыма мен байрым айы кёкге!

Къучагъыма бу акъ тойну жыйып,
Жюрюр эдим кюзде, жазда, жайда да;
Жерде, кёкде... къула тюзде, – къайда да:
Алай ариу тепсейсе, ажайып!

Кёбюн берген – къызгъанмайды азын, –
Чомарт къадар жангы саугъа этгенди,
Ёмюрледен манга дери жетгенди
Сени татлы, жомакъ да ауазынг:

«Сакълап турдум, къайтырса, деп, бирде,
Келирсе да, айтырса, деп, алгъынча:
Ийнан анга, жаным чыгъып къалгъынчы,
Санга къошханым жокъду, деп, жерде!..»

Санга къошханым жокъ эди, керти,
Хау, бюгюн да санга къошханым жокъду.
Баям, манга болур эди «дерти»:
Сюймеклигим – ичип бошалмаз отду.

Сангача, Кюн ушармы бир жаннга?
Кюннге, сенича, шо бир жан ушармы?!
Соргъан болса, келип къалсын манга:
«Кюн, Ай, Жулдуз да – сенсе!» – деп къошарма.

Эрттен сайын сен Кюн болуп тийсенг,
Ингир сайын сен Ай болуп чыгъаса,
Кечегиде Жулдуз болуп чагъаса, –
Къучагъымда ёртен жанаса сен!

Сюймеклигим къадарды да – кеси! –
Жарыгъынгы ёлсем да унутмазма,
Бирле: «Заман...» – дерле, ийнанма аз да, –
Эсимди заманны да иеси!

Сенден сюйгеним жокъду, жокъ!.. Алай
Арабызда шеклик тауу ёсгенди,
Ауушларын къара шайтан кесгенди, –
Къалай болайыкъ – билмейме, къалай?..

Хыйла тюбю! Фитна бийи! Уста! –
Къара шайтан босагъангдан къарайды,
Къапханына тюшеринги марайды, –
Ийнанма, жаным, – ызына къыста!

Кёзбау сёзге алдырма эсинги,
Жюрегингде жалгъан сезим туудурма,
Арбазынгдан насыбынги жуудурма, –
Жаланда мен кесимме жесиринг!

Измиди, хау, бу – какъды, ангыла:
Халал тенгинг, жангыз бийинг да – менме!
Шекли болуп, ачыу этип, тюрленме, –
Бийик Кёкге, менича, тынгыла!

Билеме: барды, кёпдю гюняхым,
Сой, кес, ёлтюр!.. шо не да эт, – эркинсе!
Алай, унутма: сен – сюймеклигимсе,
Сени манга бергенди Аллахым!

Бу акъ тойда тепсейсе, сюзюлюп!..
Жаным кесин жарыгъынга атады.
Нафыс черегим ызына къайтады, –
Жети жайым да бирча тизилип...

Элия айы тюшгенди эсима,
Десем да, ол озгъан жауун тюшгенди.
Жылы жауун!.. Аны жетмезбиз энди,
Билебиз: сен да, мен да – «эслиле».

Жырлай-жырлай жауа эди жауун...
(Баям, сен энди унутхан болурса.
Хо да, унут, къайгъыладан солурса, –
Артда угъай, – алдады жашауунг!..)

Хар ким, къачып, ышыкъ излегенде,
Экибизге тилек этип жайгъанча,
Насыбыбыз жауун болуп жаугъанча
(Кёзден-сёзден да – узакъда-кенгде!), –

Къолларынгы бийик кёкге жайып,
Чаба келип, ойнай эдинг мени бла!..
Жылы жауун да, сен да, кюлгенинг да, –
Узаймайын, – кетгенсиз узайып...

Къадар бизге этген эди саугъа
Элия айны кюнюн да, кечесин да!
«Ол сен айтхан – тюшюнг эди!» – десенг да, –
Кирмезме, жаным, даулашха-даугъа:

Бирде кесим да – ийнаналмай! – мен,
Арсар болуп, озгъан кюнню сюземе, –
Анда уа – сен!.. Алда да – сен! – сеземе, –
Тюшюнг, тюнюн да бирдиле – суйсенг!..

«Бу жомагъынгды!» – де, ачыуланып,
Жомагъымы айтырма, болгъаныча:
Суймеклигинг, ол чыммакъ къолларынгча,
Боюнума къалгъанды чулгъаныш!

Къолларынгы ийнакълары – балхам,
Эринлеринг – татлыдыла балдан да!
Созгъан алтыннга, кюмюшге алданмай,
Сайлар эдим сени, – болсам да хан!

Дунияны ариу жерлери – кёп!
Кесимча, бюгюн мен да шагъатлайма,
Кязим хажини ызындан къатлайма:
«Жаннет юю – туугъан жерибиз!» – деп!

Ата журтум Мекка болсада, мен
Беш Тау Элин сюер эдим – аныча,
Жамауатын кёрюр эдим – жанымча, –
Жаннет Малкъарны хур къызыса сен!

Бил: туумасам да мен бу таулада,
Сени ючюн болур эдим таулу да!
Болур эдим сыйлы да... махтаулу да –
Мен, – бек кери тургъан махтауладан!

Кел, Акъ Маралым, кёр: тансыкълыгъым –
Басхан суу! – жагъларын талайды,
Нафыс черегинг къутурса алайды:
Думп, тас болуп къалады сакълыгъынг!

Оя, жоя барама ызынгдан...
(Басхан да – Тенгизи таба барады,
Тыйдырмаздан – алгъа ёшюн урады, –
Таула анга болгъан кибик – зиндан!)

Оя, жоя барама!.. Къач! Къутул! –
Жанынг узакъ кетмез – жаным жетер да,
Санга азлыкъ этер бу Кёк да, Жер да!..
...Насыбыбыз жутулмасын, – тутул!

Бийнөгернича, Акъ Маралым, бил, –
Сюймекликни къая ыранга тыймазса,
Обур болсанг да, – къоз къапха жыймазса, –
Сюймеклигим этер барын да кюл!..

Къызып селешгеним ючюн сен кеч,
Ичинг кюйсе – сейир болмаз жаннган да!
Излегеним а – бирди, бир – жаланда:
Жанынг суйгенден къачма, болма ёч!

Хазнамыды жашау дегенинг: чыкъ! –
Къуруп кетер, кёзю жумуп ачхынчы:
Жайынг – озду... Къачынг сенден къачхынчы, –
Къонуш сайла – айланма да, учуп.

Къайтып келсенг, – жылыу кюсеп, – къышда,
Сюймекликни суугъан кюлюн элерсе,
Ёртен отну мыдыхларын излерсе,
Къанынг-жанынг жылынмай, къабыша.

...Элия озса, къамчи уруп атха, –
Дуниялада жылы жауун тапмазса,
Зауукъ эте, жалан аякъ чапмазса, –
Жашау чархы бурулмайды артха.

Жоюлдула Фархад бла Ширин,
Алача, Махетчи бла Салийхат да, –
Суйгенлени халкъ суймейди, ол – хакъды,
Алай анга да жокъду сейирим.

Экибизге уа ким эди чырмау?!
«Къадар!» – дейик: сылтау тапхан «игиди».
Сылтау – суймекликни азраилиди.
Да сора бюгюн некме мен армау?!

Да сора неди, не – бу ёкюнюу?!
Айталмайма, магъанасы болур деп,
Бу акъ кёкден энсе да ёкюлюм, –
Экибизни – кесибизден къорур деп...

Таудан аууп келген эди жауун,
Жерибизни жырлы ёмюрлерича,
Сени жылы, ол – бал эринлерингча...
Артда угъай, алдады – жашауум!...

Сюймекликни ташады тасхасы,
Къайдан келип, къалай тиер – билмезсе.
Кюйдюрюлсенг – кюлюр жерде кюлмезсе,
Сюйдюрюлсенг – кетмез сенден насып!

Мудах болсанг – сезеди жүрегим,
Урады ол, халкъ: «Жер тебеди!» – дерча,
Мудахлыкъдан – жарыкълыкъгъа ётерча,
Кёпюр болсун санга кёкюрегим.

Сени сайлап, мен Кёк бла байландым!
Жырларымы азат да, басымлы да,
Жашаууму таза да, базымлы да
Этди нюрюнг, – ма олду байлыгъым!

Байлыгъыма ие болмаз шайтан, –
Ибилисни жауума, душманыма!
Суйгенлени жарыкъ тауушлары бла
Атар жерде жаным излеген танг!

...Жауады къар, акълайды дунияны:
Озгъан жауун жомакъ болуп къайтханды.
Жырыбызны бу акъ тойда айтханды, –
Жангы жыр унутдурмасын аны!

Мени ючюн санга айып келмез,
Намысынга, насыбымача, – сакъма,
Бирге болсакъ да, бил, – айырылсакъ да,
Тазаса да, санга киши кюлмез.

Кюлген – кюлюр, алай – кюлюр манга:
Мёлегингден къуру къалгъан тели деп,
Сакълама бош, артха къайтып келир деп,
Ёлген ахшы, секир, деп, туманнга...

Жюрегими ачдым игиликге,
Кёрдюм: кюнюм – сени кёзлерингдеди,
Сенсиз къалсам, жашау, ёлюм да – неди? –
Жарлы жаным жетмез бийикликге.

Кёкню, Жерни да иеси – Аллах,
Мени, сыйлап, этген эди сюерча!
Сени сайлап, суйген эсем – кюерча,
Андан уллу этилмесин гюнях!..

Экибизге да акъ назму къурай,
Эслемедим къарны тохтагъанын да,
Бу акъ тойну суйдюм жаным-къаным бла, –
Къуру келсем да, кетмедим къурлай!

Толгъан ай жарытады кечени.
Кёкге къарап Аллахымдан тилейме, –
Келир кюнюнгю къурарын излейме,
Насып берсин, деп... Сен а – кеч мени...

...Бирле бизге бедиш да этерле.
Сейир туююлдю, жаным, ол – адетди:
Бетсизледен аман эштира: «Бет!» – деп,
Намыссызла да: «Ёл!» – деп ётерле.

Ёлсек, къалсакъ да – тёзейик, ала
Суймекликден керидиле, билесе,
Ала болгъанлай болмасанг – телесе, –
Чурум керек, – аны уа – табарла!

Жюзле, минглеча, мен да бир таулу,
Ёхтемлигимди Тау адет мени да, –
Чеги бар, мардасы бар хар нени да,
Муну айтханымы да – сылтауу:

Ушамайды, билеме эрттеден, –
Суймеклигин баям этген – айыпды.
Алай Жерде ийман бла къалайыкъ деп, –
Суймекликни байракъ этеме мен!...

Ёлсек, къалсакъ да, бил: жанларыбыз
Жолугъурла анда – ахыратда да,
Адам дегенинг – жанды! ол – отданды! –
Ахыратда бирге жанарбыз биз!

Назмуму?! – бошду, бош... Бу назмумда
Къалырса, деп, кюерешмейме, бирлеча:
Жюрегимде сакъларма, кюбюрдеча,
Жаным сауда – жашарса сен анда!..

Шукур болсун! – гяуур туююлме мен!
Я Рабиним! – къулунгма, къазагъынгма!
Суймекликни нюрюн да, азабын да
Къызгъанмадынг! Насыпды, хау, – суйген!

Уллу Бийим! – жаным Санга – къурман!
Къоркъуп угъай, – Сени суйюп жашайма!
Хар ишими – Атынг бла башлайма,
Я Рахманым! Суйгенлени къура!

АТЛАРЫ

ТАУРУС КЪУШУМ

Таулу жыр	7
Чарх оюн	9
Сормагъыз	12
Къар жауады	13
Сатанай бийче	15
Азат желлени жесири	18
Къара тенгиз	20
«Сууукъду бюгече желге да...»	21
Габу басхан дуния	23
«Биз таулу элле эдик...»	24
Мухажирле орамы	26
«Не сууукъла сындыла?!»	27
Элли кере	28
Ата журтха къайтыу	29
Кече	31
«- Кюн!..»	33
«Аланла къыралы...»	34
«Къайдан келип, къалай...»	36
«Малкъарны къары...»	37
Назмула Малкъарымда	38
Акъ жылла	43
Жангыдан жаратылыу	47
Таулу устала	48
Беш къарындаш	50
Азатлыкъ	53
«Бирин къоюп, бирин айтсакъ да...»	54
Жырчыгъа	56
«Уллу келлю таулула...»	58

Кесинг кересе	59
«Сюймейдиле азатлыкъны...»	60
Чирик кёл	61
Тезюп...	63
«Юйюм деген...»	65
Тёллюбюзге	66
Аманат	69
«Жалдан этип жанады...»	71
«Алан элим, Ас элим...»	72
Таулу тиширыулагъа	73
Кязимни къайтыуу	75
«Таукелме, ышанама...»	77
Жаннет юйю – Туугъан жерибиз	78
Сагъышла	80
«Сен бу жолну келгенли...»	86
Манасны Алмамбетни хурметине айтхан сёзю	87

БОРЧ

Борч	91
«Бу къартны мен эрттеден таныйма...»	92
Бешик жыр	94
«Боллукъ – таша...»	97
Жангы ёмюрню тюшлери	98
«Терек ёседи алай...»	99
«Балли терек чакъгъанды...»	100
«Биягъы...»	102
«Адам эси – эссизликни юлгюсю...»	103
Жарлылыгъыма алгъышым	104
«Жашлыгъым – тенгим...»	106
«Черекмиди биз ётерик?...»	107
Жети жыл	108
«Бар эди да муратым...»	109
«Бетинге ургъан желде...»	110
Мени Черегим	111
«Мен къырау да болмагъан эсем...»	112

«Къарайма мен бюгюн...»	113
«Кюн мени жүрегимден чыгъады...»	114
Къара атлы бла Акъ атлы	115
«Атын чаңдыра...»	118
«Тюзде – туман, тюзде жолла...»	119
«Къоншум да кирмеди...»	120
Бир бирни бёрюлеча марай...»	121
«Игилик ахшы эсе...»	122
Демлеш	123
«Налат ташха байлайма ёмюрню...»	129
Уруш	130
Шайтан	132
Биз...	134
«Жыр айтхан да, тепсеген да...»	137
Жууап	138
«Ауананг – оу ананг...»	139
Сыкъма!	140
Кяфыр	141
Биртизгинле	142
Экитизгинле	143
«Сатхычлыкъ, жалгъан дау...»	144
«Жулдуз...»	145
«Хау, боллукъду жашаргъа...»	146
Тилек	148
«Эрттенлик...»	149
«Кюз артыны мудакъ кёзюн...»	150
«Тансыкъ болгъаннга айт...»	151
«Къыйын кюнлерим...»	152
«Мени къууанчларым...»	153
Сюдю	154
«Туугъан жерим...»	156
Черек	157
«Жабагъылы...»	159
Иричиге къайтдым	160
«Эрттенлик кёк букъдурду...»	162
Малкъарда	163

«Бешик ишлейди аппа...»	164
«Тенгиз толкъунла кибик...»	165
Иричиде уа бюгюн да туман	166
Атам	169
Мени Тауум	170
Эльдорадо	172

СЮЙМЕКЛИК ИЙМАН

Суймеклик ийман	175
Сакълама!	176
Тюш	178
«Зарлыкъ ууун жүрегиме къоймадым...»	181
«Экибизни сёкдюле...»	182
«Хар неми да бил, таны...»	183
«Къышны къыш къыямасы...»	184
«Къыш чилледе чакъгъан гюл...»	185
«Жаз башы жабагъысын артады...»	186
Жабалакъ	187
«Умутларым таба учунмай...»	188
«Бир атлай да, ызынга къарайса...»	189
«Мен билгенча билмейсе кесинг да...»	191
«Эслер болсанг...»	192
«Биле тургъанлай...»	193
«Сени ючюн кюйюп-бишип...»	194
«Гюняхлыма, жангылгъанма...»	195
«Кечермисе манга гюняхымы...»	196
Тобагъа къайтыу	198
«Ингир. Сен – анда...»	199
«Нек кечдим?» – деп...»	200
«Арыгъанса, эрикгенсе...»	201
«Къууанчымды сени суйгеним...»	202
Жулдузсуз кёк	203
«Сени жарыгъынг...»	204
«Санга дери – жашадым...»	205
«Жүрегим санга – ачыкъ...»	206

«Къалай суйсенг да бол...»	207
«Къайгъым – тенгиз...»	208
«Ангыладым: санга башха туююлдю...»	209
«Обурму, шайтанмы кесди жолуму...»	210
«Сен суймейсе назмуланы...»	211
«Ол – азатды, ол – эркинди...»	212
«Сёзюнг кёкню элгендирди...»	213
«Кёзлеринге къарадым да...»	214
«Сюесе деп жашай эдим...»	215
«Сангырау къар жауады...»	217
«Сакълап турдунг...»	218
«Сенмисе терс...»	219
«Мен, сормай, атладым...»	220
«Аллах санга берген ариулукъну...»	221
«Акъ кюнюм, чууакъ кюнюм...»	222
«Сенсиз...»	224
«Изле-излеме, кесинге...»	225
«Сен ариуну кёкден тюшген...»	226
«Мен суйгенча болмады...»	227
Байрым ингири	228
«Ёлюмсюз туююлме мен да...»	229
Ашхам	230
«Жаным – сен болмагъан жарыды...»	231
Озгъан жауун	232
Эрттенлик	233
«Отоууму жарытады суратынг...»	234
Ачыкъ сёз	235
Темиркъазакъ	237
Акъ той (поэма)	241

Литературно-художественное издание

Табаксоев Мухтар Хасанович

ИГРА С КОЛЕСОМ

Стихи и поэма

На балкарском языке

Редактор *С. М. Моттаева*

Художник-редактор *Ю. М. Алиев*

Технический редактор *Н. М. Мокаева*

Корректор *Л. Б. Кучмезова*

Лицензия ИД 05895 от 21.09.01.

Сдано в набор 16.10.03. Подписано к печати 08.12.03.

Формат 70×100^{1/32}. Бумага офсетная № 1. Гарнитура

литературная. Печать офсетная. Усл. печ. л. 10,4.

Уч.-изд. л. 6,13. Тираж 500 экз. Заказ № 357

Издательство «Эльбрус»

Нальчик, ул. Адмирала Головки, 6

Полиграфкомбинат им. Революции 1905 года

Мининформпечати КБР

Нальчик, пр. Ленина, 33

ISBN 576801956-1

9 785768 019563

Табаксоев М. Х.

Т Игра с колесом: Стихотворения, поэма. –
Нальчик: Эльбрус, 2003. – 256 с.

ISBN 5-7680-1956-1

В новую книгу балкарского поэта М. Табаксоева вошли стихотворения и поэма «Белая свадьба», написанные с 1990 по 2003 год.

Т 4702100200-087 2003
М 125(03)-2003